

ਸਲਾਹੀਯਤ

صلاحیت

Salahiyat

ਮਹਿਮਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ, ਡਾ.
ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
SGTB ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੰਜੀਵ ਦੁਆਰਾ ਮਹਾਨ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ

ਅੱਜ, ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ "ਪਿਤਾਜੀ" ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ), ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ 110 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ - ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਜਨਮਦਿਨ ਅਤੇ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਉਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਵਜੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਬੱਚੇ, ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ, ਮੇਰੀ ਨਿਮਰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਸੰਤ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਕੋਲੋਸਸ ਅਤੇ ਕੁਲੀਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਅਕਸਰ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਨਰਜਨਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਤਪੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ - ਹਰ ਇੱਕ ਲਈ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਪ੍ਰੋਵਿਡੈਂਸ ਦਾ ਇੱਕ ਪਰਤੱਖ ਝਟਕਾ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਧੀਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ 1939 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਸੀ (ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ) ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤੇੜਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ

ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਜਿਸਦਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਭਾਰਤੀ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਤੇ ਲਗਭਗ ਬੇਅੰਤ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਟਰੋਲ ਸੀ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਗਣਿਤ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪੇਟੈਂਟ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਕਾਨਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿੱਜੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ), ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਲਗਪਗ ਨਿਰੰਤਰ ਜਨੂੰਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ। -ਮੁਫ਼ਤ, ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦਾ ਉਸਨੇ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੀ. ਸੱਟ ਕਾਰਨ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ, "ਨੰਬਰ ਸਿਸਟਮ" 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੋਈ ਲੇਖਕ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ - ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਆਉਟਪੁੱਟ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ - ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਦ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਸਨ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੇਰੀਜ਼ਨ

ਸੋਹਣੀ ਕਹਿਰ ਘੁੰਮੇਰੇ ਘੇਰੀ
ਕਾਮਲ ਸ਼ੌਂਕ ਮਾਹੀ ਦਾ ਮੈਨੂੰ
ਗਰਦਣ ਮਾਰ ਜਹਾਨੀਂ ਗਰਜ਼ਾਂ
ਮਜਨੂੰ ਦਰ ਦੀਵਾਨਾ ਲੇਲੀ
ਮਾਹੀ ਯਾਰ ਆਰਾਮ ਨ ਮੈਨੂੰ
ਮਾਹੀ ਵਾਂਙੂ ਫਾਹੀ ਮਾਹੀ
ਮੈਂ ਮੈਂ ਕਰਨ ਸੋਹਣੇ ਬਕਰੋਟੇ

(ਹਾਸਿਮ ਸ਼ਾਹ)

ਹਾਸ਼ਮ

ਹਾਸ਼ਮ ਸ਼ਾਹ (ਜਨਮ 1735 ਮੌਤ 1843) ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸੱਸੀ ਪੁੰਨੂ (ਜਾਂ ਸੱਸੀ ਪੰਨੂ) ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਮਦੀਨਾ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ ਆ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਅਜਨਾਲਾ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪਿੰਡ ਜਗਦੇਵ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹਾਸ਼ਮ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ 1735 ਜਾਂ 1752 ਵਿੱਚ ਜਗਦੇਵ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਉਸਨੇ ਸੱਸੀ ਪੁੰਨੂੰ, ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ੀਰੀਨ ਫਰਹਾਦ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ "ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਾਂ" ਲਿਖੀਆਂ।

ਹਾਸ਼ਮ, ਹਿਕਮਤ (ਡਾਕਟਰ), ਕੋਪਨਸੇਲਿੰਗ ਅਤੇ ਪੀਰੀ-ਮੁਰੀਦੀ ਦੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਤਰਖਾਣ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹਾਸ਼ਮ ਨੂੰ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀਵਾਦੀ (ਰਹੱਸਵਾਦੀ) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਨਵੰਬਰ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-11

1	ਮਹਿਮਾਨ ਸੰਪਾਦਕੀ:.....	6
	ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋ	
2.	ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ: ਤੇਗ ਅਤੇ ਤੇਜ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਮੇਲ:	9
	ਪ੍ਰੋ: ਕੁਲਦੀਪ ਪਾਹਵਾ	
3.	ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਚੇਤਨਾ:.....	16
	ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਡਾ	
4.	ਸੱਚਾਈ ਲਈ ਉਤਸੁਕਤਾ:.....	27
	ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਡਾ	
5.	ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ: ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ, ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ:	34
	ਰੂਪਮ ਜਸਮੀਤ ਕੌਰ ਡਾ	
6.	ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਜੋ ਬਦਲਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ "ਝੂਠ ਦੇ ਪਾਰ":.....	39
	ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਡਾ	
7.	ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ:.....	46
	ਸੁਨੀਲ ਡਾ	
8.	ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪੇਸ਼ੀਅਲ ਈਵੇਕੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ: ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ:.....	51
	ਅਰਮੀਨ ਕੌਰ ਆਹੂਜਾ	
9.	ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗਾਇਬ ਹੋਣਾ---ਕੁੰਡਾ, ਘੋਟਨਾ:.....	75
	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ	
10.	ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ - ਮਾਂ:	79
	ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਸੁਖ'	
11.	ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ:	100
12.	ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ: ਉਮਾ	101

13. ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯੋਗਦਾਨ:.....	102
14. ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ:.....	103
15. ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ:.....	106
16. ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਗਦੇ ਧੰਦੇ ਬੋਲ:.....	107
17. ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਲੋਕ:.....	108
18. ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ:.....	109
19. ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਾਮਵਰ ਪਰਿਵਾਰ:	111
20. ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰੋਬਾਰ.....	114
21. ਖਜ਼ਾਨਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼:.....	115
22. ਕਿਤਾਬ ਸਮੀਖਿਆ:	116
23. ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ:	121
24 . ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ:	125

ਮਹਿਮਾਨ ਸੰਪਾਦਕ

ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ, ਡਾ.
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਐਸਜੀਟੀਬੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਮਹਿਮਾਨ ਸੰਪਾਦਕੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ, ਡਾ.

ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਇਕੋ ਹੋਂਦਮੂਲਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ-ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਭੁਗੋਲ, ਭਾਸ਼ਾ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮਹਾਨ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਭੁਲਕੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਅਵੇਸਲਾਪਨ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਲਾਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੰਦਭਾਗੀ ਕੌਮਾਂ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਭਾਵ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵੀ ਗੁਆ ਬੈਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਉਗਮਦਾ, ਵਧਦਾ ਅਤੇ ਫੈਲਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੌਮ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਤੇ ਵਿੱਲਖਣ ਪਛਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕੌਮ ਅਤਿਅੰਤ ਅਭਾਗੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੀਵੇ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆ ਸੁੰਦਿਆ ਉਸ ਦੇ ਚਾਨਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਬੈਠੀ ਹੋਵੇ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਦੀਵਾ ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਮਹਾਨ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੇ ਮਾਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮਹਾਨ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸਾਂਭ- ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮੁੱਕਦਸ ਜਿਹਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਦਾ ਅਮੀਰ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਰਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਸਾਡੀ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਮਾਜਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਵਜੋਂ, ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 'ਸਲਾਹੀਅਤ' ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਮਹਿਮਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਮੈਂ ਸਲਾਹੀਅਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ. ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਭਾਟੀਆ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੋ. ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜੋ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ 'ਸਲਾਹੀਅਤ' ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਭੇਜਕੇ, ਮੇਰੇ ਇਸ ਉਦਮ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਦੋ ਲੇਖ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। 'ਸਲਾਹੀਅਤ' ਦਾ ਇਹ ਅੰਕ ਵੀ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਨ ਦੀ ਰੂਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਅੰਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਚੇਤੰਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸਦਾ ਜੀਵੰਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਉਤਮ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਲੀ ਕੀਮਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਆਕਸੀਜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਤਰਰੀਬਨ 150 ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ਚੌਦਾਂ ਕਰੋੜ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹੈ ਪਰ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੇਸਾ ਪਰਦੇਸਾ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਵਾਲਾ ਸਾਂਝਾ ਸੂਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ, ਲੋਕ ਨਾਚ, ਲੋਕ ਖੇਡਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਖਾਣ ਪੀਣ, ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਾਂ ਵਿਚ ਰਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਮਹਾਨ ਤੇ ਅਨਮੋਲ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਤੇ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਅਗਲੀਆ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਕਰਨਾ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ 'ਸਲਾਹੀਅਤ' ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ, ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਅਹਿਮ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਧਰਮ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਕੀਤੇ ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਨੇਕ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।

ਜੀਵੇ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ

ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ
ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ: ਤੇਗ ਅਤੇ ਤੇਜ ਦਾ ਵਿਸਮਾਦੀ ਸੁਮੇਲ

ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਗੁਰੂ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹਰ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਨੋਖੀ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅਪ ਇਕਾਂਤੀ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ, ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਕਿਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁਰੁਸ਼ ਸਨ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ, ਤੇਗ ਦੇ ਧਨੀ, ਨਿਡਰਤਾ ਦੇ ਮੁਜੱਸਮਾ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਤੇਜ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਇਹ ਤੇਜ ਆਤਮ-ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਵੈਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿੱਵ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸਮਾਦ ਭਾਵ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਵ ਨਾਲ ਏਕਾਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਮਹਾਂਮਾਨਵ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ, ਜੁਲਮ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਭੈ ਜਾਂ ਆਤੰਕ; ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਮਾਨਵੀ ਕਰਮ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕਦਾ, ਸਗੋਂ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਨਜ਼ਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਸ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਹੀਂ! ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਅਤੇ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਰਗੇ ਵਡੇਰੇ ਅਤੇ ਵਿਰਾਟ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਸੂਰਵੀਰ, ਤੇਜੱਸਵੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਮੂਲ ਧੁਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੁਵੰਸ਼ਕਤਾ (Genetics) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ “Genetic Lineage” ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪਦ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਨੁਵੰਸ਼ਕ-ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵੱਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਜੱਦੀ ਅਤੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੇ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਸਾਹਿੱਤਕ-ਸਿਰਜਣਾ ਵਾਲੇ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਪਰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ

ਸਾਹਿਬ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਧਨੀ, ਸੰਤ-ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੇ ਧਾਰਕ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੋਂ ਉਦਗਮ ਹੋਈ ਮਾਨਵੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ, ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੇ ਅਨੁਵੰਸ਼ਕ-ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਖੜਕਵੀਂ ਛਣਕਾਰ, ਰੂਹਾਨੀ ਤੇਜ਼, ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਵਰਗੀ ਸਿਰਜਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਬਲਿਦਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹੀ ਆਤਮ-ਬਲਿਦਾਨ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਮਾਨਵੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਪਤਨੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਚਾਰੋਂ ਪੋਤਰੇ; ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵੱਜੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੁਝਾਰੂ ਮੋੜ ਆਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਪਰੀ ਜੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਅਤਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕ੍ਰਿਆਵੰਤ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਰੂਹ ਭਰ ਕੇ ਮਾਨਵੀ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦੀ ਪਸਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰ, ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਅਤੇ ਦਿੱਵ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਵਿਸਾਖ, ਸੰਮਤ 1678 (1 ਅਪਰੈਲ 1621 ਈ.) ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਮਾਤਾਵਾਂ, ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ, ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਮਹਾਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਚਾਰ ਭਰਾਤਾ; ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਅਣੀ ਰਾਏ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਜਮੱਲ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਅੱਟਲ ਰਾਏ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਵਿਆਹ 1632 ਈ. ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲਚੰਦ ਦੀ ਸਮੁੱਤਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਬਾਰੇ ਜੇ ਪੰਥ-ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ-ਨਾਮ ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਸੀ ਜੇ ਆਪ ਦੇ

ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਨੇ 1634 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਏ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ, ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈ ਤੇਗ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦੇਖ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂਦੇਵ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੁ-ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਵੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੁਖਲਿਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਨ 1628 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਆਯੂ ਕੇਵਲ 7 ਸਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਹੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ, ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਪਰ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੇਗ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਲਾਏ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੀਨ-ਹੀਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਹਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਣਗੇ ਇਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪਛਾਣ ਹੋਵੇਗੀ। ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ:

“ਦੀਨ ਰੱਛ ਸੰਕਟ ਹਰੈ ਸਦਾ ਯਹੀ ਪਹਿਚਾਨ”

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ-ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਫਲਸਫ਼ੇ ਦਾ ਗੁਰਮਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਰਕ ਅਤੇ ਬਲ-ਵਰਧਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਯੋਧੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਲਈ ਸੰਪੂਰਨ ਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਧੀਵਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਖਸੀ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ

ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਨੁਵੰਸ਼ਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤਮ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ *Hypermnesia* ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹੈ (An elevated level of memory recall), ਆਪਣੀਆਂ ਜੀਵਨ-ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਵਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਉਚੇਰੇ ਜੀਵਨ-ਆਦਰਸ਼ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਵੇ।

ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ, ਬਕਾਲੇ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਗੁਜਰੀ ਸਮੇਤ ਰਹਿਣ ਲਗੇ। ਇਥੇ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਸਦਕਾ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਦੇਖੀਆਂ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਰਵੈਯੇ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣਾ ਦਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਆਪ ਸਭ ਭਲੀ-ਭਾਂਤੀ ਜਾਣੂ ਹੋ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੇਕੇ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਦੇ ਪੂਰਬਕਾਲੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਜਦਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਚੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਤਰੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਆਯਾਮੀ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 11 ਅਗਸਤ 1664 ਈ. ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਵੱਜੋਂ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਆ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਭਗਤੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਹੋਰ ਵੱਡੇਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਤੇ ਦੈਵੀ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੀ ਤੋਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ

ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਿਜ ਤੋਂ ਅਗੇਰੇ ਪਰ-ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਮਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਦਿਆਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨਕਾਰਾਤਮਕਤਾ ਸਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ 1665 ਈ. ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਰੰਭੀ ਤਾਂ ਕਿ ਸ਼ਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਕੇ ਆਤਮਕ-ਉੱਚਤਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਸਥਾਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਆਪ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯਾਤਰਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1666 ਈ. ਵਿਚ ਢਾਕਾ ਦੇਸ਼ ਤਕ ਵੀ ਗਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸਪੁੱਤਰ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਵਡੇਰੇ ਅਤੇ ਪਰਮ ਲਕਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪ ਸੱਤਾ ਦੇ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਓਜੱਸਵੀ ਅਤੇ ਤੇਜਵੰਤ ਚਰਿੱਤਰ ਕਰਕੇ ਡਟ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ-ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ-ਦਇਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਤੇ ਰਖਦਿਆਂ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀਆਂ ਦਮਨਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ।

ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਧਰਮ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤਪ, ਸੰਜਮ, ਵੀਰਤਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਵਰਗੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ, ਜਾਤੀਗਤ, ਨਿਜੀ ਜਾਂ ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਚਾਰ ਹਿਤ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਡੇਰੇ, ਉਚੇਰੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਕਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਵਿਚਲੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਿਜ ਨਾਲੋਂ ਪਰ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸਿੱਖ-ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ, ਇਸਲਾਮੀ ਅਤੇ ਇਸਾਈਅਤ ਨਾਲ, ਪਰ ਸਿੱਖ-ਸ਼ਹਾਦਤ

ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਚੇਰਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ-ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਰਿਵਾਰਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਕ ਜਾਂ ਨਿਜੀ ਕਾਰਣਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ 'ਪਰਮ' ਦੇ ਵਿਰਾਟ ਅਰਥਾਂ ਥਾਣੀ ਪਛਾਣੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜਿਸ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਧਾਰਣਾ ਦੇ ਅੰਗ ਸਨ ਉਹ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ-ਅਨੰਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਜਗਤ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਅਤੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਲੀਲਾ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਰਤਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਿਵਿਧ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਭੌਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਪਰਾਭੌਤਿਕਤਾ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਸਮਾਦਿਤ ਹੋ ਕੇ ਵਿਗਾਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਪਰੰਪਰਾ ਬੇਸ਼ਕ ਕਾਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਚੀ ਗਈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਅੰਤਰੀਵ-ਅਰਥ ਪਰਾਇਤਿਹਾਸਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਵਿਸਮਾਦ ਦੇ ਅਲੌਕਿਕ ਪਸਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਭੱਟ ਕਵੀ ਚਾਂਦ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਮੁਤਾਬਿਕ:

“ਬਾਂਹਿ ਜਿਨ੍ਹਾ ਦੀ ਪਕੜੀਐ ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਬਾਂਹਿ ਨਾ ਛੇੜੀਐ।।

ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਬੋਲਿਆ ਧਰ ਪਈਏ ਧਰਮ ਨਾ ਛੇੜੀਏ

(ਬੋਲਨਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਕਾ, ਜੁਬਾਨੀ ਭੱਟ ਚਾਂਦ ਕੀ)

ਡਾ. ਗੁਰਭਗਤ ਸਿੰਘ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ 'ਉਦਾਤ ਸ਼ਹਾਦਤ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸਨੂੰ Sublime Martyrdom ਇਸ ਲਈ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਭਾਵ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਅੰਤ ਤਕ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਜਮੀ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਪਰਮ ਲਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ, ਇਕਾਗਰਚਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ-ਨਿਆਂ (Cosmic Justice) ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ ਆਪ ਦਾ ਸੀਸ ਧੜ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਉੱਤੇ ਲਾਲ-ਸੁਰਖ ਗ਼ਰਦ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਤਿਤਰ-ਬਿਤਰ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਲ ਭਾਈ ਜੈਤਾ/ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਆਪ ਦਾ ਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਚਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਵਣਜਾਰਾ ਰੂੰ ਦੇ ਗੱਡਿਆਂ

ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਧੜ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਾਇਸੀਨਾ ਸਥਿਤ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਪੂਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅਗਨ ਭੇਂਟ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ; ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਬਲਦੀ ਦੇਗ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ, ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ; ਜਿਸਨੂੰ ਰੂੰ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜਿਸਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਖੋਫ਼ਜ਼ਦਾ ਕਰਕੇ ਈਨ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਤੇਜ਼ ਕਰਕੇ ਅਡੋਲ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਸ਼ਵਸਥ ਰਹੇ।

ਆਪ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਖਿਮਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਗਸਤ 1664 ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ 1675; ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤਕ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੇ ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਲ ਇਹੀ 11 ਸਾਲ ਹਨ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਨਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੁਹਰ-ਛਾਪ ਨਾਲ 59 ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਪਦੇ ਅਤੇ 57 ਸਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਣੀ 15 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਰਚੀ ਗਈ ਸੇ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕੋਮਲ-ਕਲਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ-ਮੂਲਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਵੀ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਮੂਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪਰਮ-ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜਮਈ ਅਭਿਵਿਅਤਕੀ ਹੈ।

ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੁਰ ਲੌਕਿਕਤਾ ਤੋਂ ਅਲੌਕਿਕਤਾ ਤਕ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਸੰਕਲਪ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਬੰਧ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੈ ਜਦਕਿ

ਮਾਇਆ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਨਿਹਿਤ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ; ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਪਾਦਨਾ ਇਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਅਪਨੀ ਮਾਇਆ ਆਪ ਪਸਾਰੀ ਆਪਹਿ ਦੇਖਨਹਾਰਾ॥

ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਧਰੇ ਬਹੁ ਰੰਗੀ ਸਭ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ॥ 2॥

ਅਗਨਤ ਆਪਾਰੁ ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਜਿਹ ਸਭ ਜਗੁ ਭਰਮਾਇਓ॥

ਸਗਲ ਭਰਮ ਤਜਿ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਚਰਨਿ ਤਾਹਿ ਚਿਤੁ ਲਾਇਓ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 537)

ਬ੍ਰਹਮ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਤਰਸਬੰਧਤਾ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਗਤ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਪਰਮ-ਲਕਸ਼ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਅਲਪ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵਿਰਾਟਤਾ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

1. ਮਾਇਆ ਕਾਰਨਿ ਧਾਵਹੀ ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਅਜਾਨ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਸਿਰਾਨ॥

(ਉਹੀ, ਅੰਗ-1427)

2. ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਮੈ ਫਧਿ ਰਹਿਓ ਬਿਸਰਿਓ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੁ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਜੀਵਨ ਕਉਨੇ ਕਾਮ॥

(ਉਹੀ, ਅੰਗ-1428)

ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਸੁਰ ਵੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਚਾਈ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਜਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ

ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੱਤਾ ਦੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰੇ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੰਸਾਰਕ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਲਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਦੇ ਲਾਇਕ ਬਣੇ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਧਾਰਣ ਕਰ ਸਕੇ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰਿਤ ਨਿਰਭੈ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੈ-ਰਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਓ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖੁਦ ਡਰੋ ਤਾਕਿ ਇਕ ਨਿਰਵੈਰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਵਿਚਿਤੱਰਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਰੰਗਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਦਿਆਂ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ (Coexistence) ਦਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ:

ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ

(ਉਹੀ, ਅੰਗ-1427)

ਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਲੀ ਗਿਆਨੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਨੂੰ ਧਰਮਾਂ, ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਮਾਨਵੀ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ। ਮਾਨਵੀ-ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਗਿਆਨ-ਮੂਲਕ ਪੱਖ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਪਰਮ ਲਕਸ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਰਬ-ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਦਿੱਵ-ਮਾਨਵ ਹਨ ਜੋ ਮਾਨਵੀ-ਸਵੈਮਾਨ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਮਾਨਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਤੇਗ ਵੀ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇਜ ਕਰਕੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਰਗੇ ਵਡੇਰੇ ਕ੍ਰਿਤ-ਕਰਮ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁੱਛਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੱਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ, ਪਰ ਡਟ ਕੇ ਖਲੋਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਅਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨਕ ਚੇਤਨਾ

ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਰੂ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, ਅਦੁੱਤੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ, ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਵੀ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਮੰਡਨ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ, ਸਿੱਧ ਗੋਸ਼ਟਿ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਗੁਹਜ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਰਹੱਸ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਤੱਥ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਸਾਰੇ ਦੇ ਆਦਿ-ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੱਥ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋ ਅਜੋਕੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਸਾਰੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਬਾਰੇ ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਨ, ਸੂਰਜ, ਧਰਤੀ, ਤਾਰੇ, ਆਕਾਸ਼-ਗੰਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਵਰਗੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ 'ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ' ਵਿਚ ਅੱਜ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਝ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਅਰਬਦ ਨਰਬਦ ਧੁੰਧੂਕਾਰਾ॥

ਧਰਣਿ ਨ ਗਗਨਾ ਹੁਕਮੁ ਅਪਾਰਾ॥

ਨਾ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਨ ਚੰਦੁ ਨ ਸੂਰਜੁ

ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇਕਾ॥

(ਮਾਰੂ ਮ: 1 ਪੰਨਾ. 1035)

1930 ਵਿਚ ਜਾਰਜ ਲੈ ਮੈਤਰੇ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਜਨਮ ਲਈ ਬਿੱਗ ਬੈਂਗ ਜਾਂ ਮਹਾਂ ਵਿਸਫੋਟ ਦਾ ਜੋ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ;

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੇ ਕਵਾਉ॥

ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਇਕ ਕਹਾਉ ਤੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਫੁੱਟ ਪੈਣਾ ਬਿੱਗ ਬੈਂਗ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਦਰਿਆ ਬਣ ਗਏ।

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪਸਾਰੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਨ। ਪਰ ਪੱਕੀ ਤਿੱਥ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਾਈ ਮੱਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਜਨਮ 4004 ਸਾਲ ਪੂਰਵ ਈਸਾ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਹਿਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਆਰੰਭ-ਕਾਲ ਦਾ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਦਸ ਸਕਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ 'ਜਪੁਜੀ' ਵਿਚ ਇਸ ਸੁਆਲ ਦਾ ਹੱਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਲਾ ਵਖਤੁ ਕਵਣੁ ਥਿਤਿ ਕਵਣ ਵਾਰੁ॥

ਕਵਣਿ ਸਿ ਰੁਤੀ ਮਾਹੁ ਕਵਣੁ ਜਿਤੁ ਹੋਆ ਆਕਾਰੁ॥

ਵੇਲ ਨ ਪਾਈਆ ਪੰਡਤੀ ਜਿ ਹੋਵੈ ਲੇਖੁ ਪੁਰਾਣੁ॥

ਵਖਤੁ ਨਾ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ ਜਿ ਲਿਖਨਿ ਲੇਖੁ ਕੁਰਾਣੁ॥

ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ ਰੁਤਿ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ॥

ਜਾ ਕਰਤਾ ਸਿਰਠੀ ਕਉ ਸਾਜੇ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਸੋਈ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਭਾਵ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਤੇ ਵਕਤ ਸੀ, ਕਿਹੜੀ ਥਿੱਤ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਕਿਹੜੀਆਂ ਉਹ ਰੁੱਤਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਹੜਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸ਼੍ਰੀਮੰਡ (ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਉੱਤੇ ਗ੍ਰੰਥ (ਪੁਰਾਣ) ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਜੀਆਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਲੇਖ ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਇਤਾਂ ਇੱਕਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਕੁਰਾਨ ਲਿਖੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਆਰੰਭ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਮਹਾਂਗਿਆਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੀ ਇਸ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਉਨੰਤ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵੀ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਗੈਸਾਂ ਤੇ ਤਰਲ ਦੀ ਕ੍ਰਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭੌਤਿਕ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

“ਸਾਚੇ ਤੇ ਪਵਨਾ ਭਇਆ ਪਵਨੈ ਤੇ ਜਲੁ ਹੋਇ॥

ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗ ੧੯)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਭ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜਲੁ ਥਲੁ ਧਰਣਿ ਗਗਨੁ ਤਹ ਨਾਹੀ

ਆਪੇ ਆਪੁ ਕੀਆ ਕਰਤਾਰ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗ

੫੦੩)

ਅਜੇਕੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ, ਲੱਖਾਂ ਧਰਤੀਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਆਕਾਸ਼, ਅਣਗਿਣਤ ਸੂਰਜ, ਅਣਗਿਣਤ ਚੰਨ, ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਾਲ

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ। ਇਸ ਅਸੀਮ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਰਹੱਸਾਂ, ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖੁ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸਾ॥
ਓੜਕ ਓੜਕ ਭਾਲਿ ਥਕੇ ਵੇਦ ਕਹਨਿ ਇਕ ਵਾਤ॥
ਸਹਸ ਅਠਾਰਹ ਕਹਨਿ ਕਤੇਬਾ ਅਸੁਲੂ ਇਕ ਧਾਤੁ॥
ਲੇਖਾ ਹੋਇ ਤ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖੈ ਹੋਇ ਵਿਣਾਸੁ॥
ਨਾਨਕ ਵਡਾ ਆਖੀਐ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਆਪੁ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਇਸ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਕਰੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਤਹਿ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਇੰਨੀ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਦੀ 24ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇੰਉ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਪੈ ਕੀਤਾ ਆਕਾਰੁ॥ ਅੰਤ ਨਾ ਜਾਪੈ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥
ਅੰਤੁ ਕਾਰਣਿ ਕੇਤੇ ਬਿਲਲਾਹਿ॥ ਤਾ ਕੇ ਅੰਤ ਨ ਪਾਏ ਜਾਹਿ॥
ਏਹੁ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣੈ ਕੋਇ॥ ਬਹੁਤਾ ਕਹੀਐ ਬਹੁਤਾ ਹੋਇ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਅਸੀਮ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਗ 1283 ਵਿਚ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਖੰਡ ਪਤਾਲ ਅਸੰਖ ਮੈ ਗਣਤ ਨ ਹੋਈ॥
ਤੂ ਕਰਤਾ ਗੋਵਿੰਦੁ ਤੁਧੁ ਸਿਰਜੀ ਤੁਧੈ ਗੋਈ॥

(ਗੁ. ਗ੍ਰੰ. ਸਾ. ਅੰਗ

੧੨੮੩)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਤਿਥੇ ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਵਰਭੰਡ॥ ਜੇ ਕੇ ਕਥੈ ਤ ਅੰਤ ਨ ਅੰਤ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਅਜੋਕੀ ਸਦੀ ਦੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਹੁਣ ਅਨੇਕਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਖੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਚਿੰਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਵਿਚਾਰ ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੱਚ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਵੀ। ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਜੜ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਛੁਪੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਖੋਜੀ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰੀਵ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਉਸ ਪਰਮ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਸੱਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸੱਚ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਭੌਤਿਕ ਹਨ। ਉਸ ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਸੱਚ ਦਾ ਵਾਸਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ 'ਕੁਦਰਤ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਹੀ ਹੈ;

ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਿਤ ਸੁਣੀਐ ਕੁਦਰਤਿ ਤਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ, ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਆਕਾਰੁ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਕਤੇਬਾ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਵੀਚਾਰੁ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪੈਨਹੁਣੁ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਪਿਆਰੁ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਰੰਗੀ ਕੁਦਰਤਿ ਜੀਅ ਜਹਾਨ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਨੇਕੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਬਦੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਮਾਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ ਕੁਦਰਤਿ ਧਰਤੀ ਖਾਕੁ॥

(ਵਾਰ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੪੬੪)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਭੌਤਿਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਰਚਿਤ 'ਆਰਤੀ' ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਕ

ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਆਰਤੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਅਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ ਥਾਲ ਵਿਚ ਚੰਨ, ਸੂਰਜ, ਤਾਰੇ, ਪਹਾੜ, ਹਵਾ, ਫਲ ਤੇ ਫੁੱਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਰੋਸਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਖੰਡ-ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ, ਉਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ;

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲ ਰਵਿ ਚੰਨ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੇਤ
ਧੁਪੁ ਸਲਆਨਲੇ ਪਵਣੁ ਚਵਰੇ ਕਰੇ ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੁਲੰਤ ਜੋਤੀ।।

ਕੈਸੀ ਆਰਤੀ ਹੋਇ ਭਵ ਖੰਡਨਾ ਤੇਰੀ ਆਰਤੀ।। (ਧਨਾਰਸੀ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੬੬੩)

ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਧਰਤੀ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤੈਰ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੱਛਕੁੰਮੇ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਚਾਰ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਉਪਰ ਚੁਕੀਆਂ ਸੁੰਡਾਂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੋਨਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਭਾਲੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਬੈਲ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉਪਰ ਟਿਕਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੈਲ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੇ ਫਣ ਉਪਰ ਅਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਕੱਛ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਟਿਕਿਆ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਹੇਠਲਾ ਬੈਲਦ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉੱਤੇ ਭੁਚਾਲ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪੁਰਾਤਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਦੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੁਤੁ।। ਸੰਤੋਖ ਥਾਪਿ ਰਖਿਆ ਜਿਨਿ ਸੁਤਿ।।

ਜੇ ਕੇ ਬੁਝੈ ਹੋਵੈ ਸਚਿਆਰੁ।। ਧਵਲੈ ਉਪਰਿ ਕੇਤਾ ਭਾਰੁ।।

ਧਰਤੀ ਹੋਰੁ ਪਰੈ ਹੋਰੁ ਹੋਰੁ।। ਤਿਸ ਤੇ ਭਾਰੁ ਤਲੈ ਕਵਣੁ ਜੇਰੁ।।

(ਜਪੁਜੀ)

ਅਰਥਾਤ, ਇਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਬੈਲ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦਇਆ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦਇਆ ਦੇ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਧਰਮ ਨੇ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਇਆ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਚਿਆਰ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਹ ਅਸੀਮ ਅਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਮੂਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬੱਝਵੇਂ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ:

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੇ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ, ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਤੱਤ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਹਲ ਸੁਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪ ਸੰਸਾਰਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਣੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਜਿਵ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਚਲਾਵੈ ਜਿਵ ਹੋਵੈ ਫੁਰਮਾਣੁ॥

ਓਹੁ ਵੇਖੈ ਓਨਾ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ ਬਹੁਤਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਸਿਰਜਕ ਵਜੋਂ ੧੦੧ ਜਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਰਜਣਹਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਆਦਿ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚੇਮਈ ਕਥਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ; 'ਸਭਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੋਇ' (ਗੁ. ਗ੍ਰ. ਸਾ. ਅੰਗ ੬੬੩)

ਇਉਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ (1469-1538) ਤਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਖਾਸ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਸਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜੋ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮੰਥਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਰਬੀਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੁਆਰਾ ਅਜੋਕੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਕਹੇ ਗਏ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਚਾਰੇ ਸਨ:

ਆਪੇ ਸਚੁ ਕੀਆ ਕਰ ਜੋੜਿ॥
 ਅੰਡਜ ਫੋੜਿ ਜੋੜਿ ਵਿਛੋੜਿ॥
 ਧਰਤਿ ਕਾਸੁ ਕੀਏ ਬੈਸਣ ਕਉ ਥਾਉ॥
 ਰਾਤਿ ਦਿਨੰਤੁ ਕੀਏ ਭਉ ਭਾਉ॥
 ਜਿਨਿ ਕੀਏ ਕਰਿ ਵੇਖਣਹਾਰਾ॥
 ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁ. ਗ੍ਰ. ਸਾ. ਅੰਗ ੮੩੯)

ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ 'ਮਿਟੀ ਧੁੰਦ ਜਗੁ ਨਾਨਣ ਹੋਆ' ਦੇ ਸੂਰਜ ਬਣਕੇ ਚਮਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਚ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਤ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਖੰਡ ਸਚੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ॥
ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਲੋਅ ਸਚੇ ਆਕਾਰ॥

(ਗੁ.ਗੁ. ਸਾ. ਅੰਗ ੪੬੩)

ਡਾ. ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ ਕਾਮਰਸ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਡਾ. ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅਣਗਿਣਤ ਭੁੱਖਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਇਕ ਭੁੱਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਭੁੱਖ ਜਾਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਭੁੱਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨਾਂ ਦੀ। ਕੋਈ ਐਸੋ-ਆਰਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵਿਚ ਭੱਜੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ। ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵੱਡਾ ਘਰ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਭੁੱਖ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਯੁਗ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਬਦਲੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਭਰੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖੀ ਹੈ? ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਕੀ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ? ਆਂਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 90 ਫੀਸਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਡਿਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਵਾਸਥ ਸੰਗਠਨ ਨੇ ਡਿਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸਮਸਿਆ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਉਦਾਸ ਹੈ? ਕਿਉਂ ਸਾਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਕੂਨ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ?

ਉਂਝ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਭੁੱਖ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ, ਸਿਰਫ ਐਸੋ-ਆਰਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਹੇ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਭੁੱਖ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਸੰਤਾਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ

ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭੁੱਖ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਦਿਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭੁੱਖ ਹੈ, ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ। ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਰਾਹ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੋਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਭੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਨੀਆਵੀਂ ਭੁੱਖਾਂ/ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਕੀ ਲਾਗੈ ਭੁਖ ॥

ਉਤੁ ਭੁਖੈ ਖਾਇ ਚਲੀਅਹਿ ਦੁਖ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 9)

ਅਸਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਭੋਜਨ ਅਜਿਹਾ ਭੋਜਨ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਵਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਮ ਤੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਹੈ ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਸਭ ਭੁਖ ਜਾਇ ॥

ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੂਲਿ ਨ ਹੋਵਈ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 1250)

ਪਰੰਤੂ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਿਆਂ ਬੁਝਦਿਆਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਔਖਾ ਲਗਦਾ ਹੈ:

ਆਖਣਿ ਅਉਖਾ ਸਾਚਾ ਨਾਉ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 9)

ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੜ ਲਗਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:-

ਜਿਨ ਸਬਦਿ ਗੁਰੂ ਸੁਣਿ ਮੰਨਿਆ ਤਿਨ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ ਹਰਿ ਸੋਇ ॥

ਅਨਦਿਨੁ ਭਗਤੀ ਰਤਿਆ ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 27)

ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ, ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਚਾਨਣ ਤਾਂ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਝਣ ਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਤੀਰਥਾਂ, ਧਾਮਾਂ ਦੇ ਭਟਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਹੀ ਅਸਲ ਤੀਰਥ ਹੈ:-

ਜੈ ਕਾਰਣਿ ਤਟਿ ਤੀਰਥ ਜਾਹੀ ॥ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਘਟ ਹੀ ਮਾਹੀ ॥

ਪੜਿ ਪੜਿ ਪੰਡਿਤੁ ਬਾਦੁ ਵਖਾਣੈ ॥ ਭੀਤਰਿ ਹੋਦੀ ਵਸਤੁ ਨ ਜਾਣੈ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 152)

ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਣ ਜਾਉ ਤੀਰਥੁ ਨਾਮੁ ਹੈ ॥ ਤੀਰਥੁ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੁ ਅੰਤਰਿ ਗਿਆਨੁ ਹੈ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 687)

ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਬੁਝਣ ਲਈ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਹਰਿ ਪੜਣਾ ਹਰਿ ਬੁਝਣਾ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰਖਹੁ ਪਿਆਰੁ ॥

ਹਰਿ ਜਪੀਐ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 937)

ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਕੀ ਹੈ? ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ, ਕੀ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਂਝ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹੁ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਘਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਨਾਮ' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। " ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾ ਕੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਭਜਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਘਰ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹੁ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ *ਹਸੰਦਿਆ ਖੇਲੰਦਿਆ ਪੈਨੰਦਿਆ ਖਾਵੰਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤਿ* ॥ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:-

ਉਦਮੁ ਕਰੇਦਿਆ ਜੀਉ ਤੂੰ ਕਮਾਵਦਿਆ ਸੁਖ ਭੁੰਚੁ ॥

ਧਿਆਇਦਿਆ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲੁ ਨਾਨਕ ਉਤਰੀ ਚਿੰਤ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 522)

ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੋਈ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਿਤਰ ਨਾਮਦੇਵ ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਜਾਈਆਂ 'ਤੇ ਅੰਬਰੇ ਕਿਉਂ ਠੇਕ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ? ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਆਖਦੇ ਹਨ:-

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨਾ ਮੁਖ ਤੇ ਰਾਮੁ ਸੰਮੁਲਿ ॥

ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ ਕਾਮੁ ਸਭੁ ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1375-1376)

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁੱਡੀ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਲਕ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਨ ਉਸਦਾ ਗੁੱਡੀ ਦੀ ਡੋਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਘੜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਗਾਵਾਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਦੂਰ ਚਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ ਪਰ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਵਿਚ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਵੀ ਸੁਰਤ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:-

ਆਨੀਲੇ ਕਾਗਦੁ ਕਾਟੀਲੇ ਗੂਡੀ ਆਕਾਸ ਮਧੇ ਭਰਮੀਅਲੇ ॥

ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਬਾਤ ਬਤਊਆ ਚੀਤੁ ਸੁ ਡੇਰੀ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥

ਮਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਬੇਧੀਅਲੇ ॥ ਜੈਸੇ ਕਨਿਕ ਕਲਾ ਚਿਤੁ ਮਾਂਡੀਅਲੇ ॥

ਆਨੀਲੇ ਕੁੰਭੁ ਭਰਾਈਲੇ ਉਦਕ ਰਾਜ ਕੁਆਰਿ ਪੁਰੰਦਰੀਏ ॥

ਹਸਤ ਬਿਨੋਦ ਬੀਚਾਰ ਕਰਤੀ ਹੈ ਚੀਤੁ ਸੁ ਗਾਗਰਿ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥

ਮੰਦਰੁ ਏਕੁ ਦੁਆਰ ਦਸ ਜਾ ਕੇ ਗਊ ਚਰਾਵਨ ਛਾਡੀਅਲੇ ॥

ਪਾਂਚ ਕੋਸ ਪਰ ਗਊ ਚਰਾਵਤ ਚੀਤੁ ਸੁ ਬਛਰਾ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥

ਕਹਤ ਨਾਮਦੇਉ ਸੁਨਹੁ ਤਿਲੋਚਨ ਬਾਲਕੁ ਪਾਲਨ ਪਉਢੀਅਲੇ ॥

ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਕਾਜ ਬਿਰੁਧੀ ਚੀਤੁ ਸੁ ਬਾਰਿਕ ਰਾਖੀਅਲੇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 972)

ਹੁਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਜਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਚੰਚਲ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾਅ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਅੰਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਹਰਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਤਨਾ ਜਿਤਨਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਏਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਦੇ ਗੁਣ ਕਰੇਗਾ ਉਵੇਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਹੋਰ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਏਗਾ:-

ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜਪੀਐ ॥ ਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਇਹੁ ਮਨੁ ਤਨੁ ਧ੍ਰੁਪੀਐ ॥

ਉਠਤ ਬੈਠਤ ਸੋਵਤ ਨਾਮ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਨ ਕੈ ਸਦ ਕਾਮ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 286)

ਸਿਮਰਉ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖ ਪਾਵਉ ॥ ਕਲਿ ਕਲੇਸ ਤਨ ਮਾਹਿ ਮਿਟਾਵਉ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 262)

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਦਿਲਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੈ। ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅਜੋਕੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਮਾਨਸਕ ਸਕੂਨ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ/ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਨਵੀਂ ਘਾੜਤਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਹਰ ਛਿਣ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਸਹਿਜ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ:-

ਆਠ ਪਹਰ ਕਰ ਜੋੜਿ ਧਿਆਵਾ ॥

ਨਾਮੁ ਜਪੀ ਨਾਮਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਾ ਨਾਮੁ ਨਾਨਕ ਮਿਲੈ ਉਚਾਰਣਾ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 1077)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਗੁਰਮੰਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ, ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਭਵਜਲ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ :-

ਨਮਸਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮ ਜਿਸ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾਇਆ ॥

ਭਵਜਲ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿ ਕੇ ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇਆ ॥

(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੧)

ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਚਾਨਣ ਨੂੰ ਬੁੱਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਵੈ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਿਠਾਸ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਵੇਲਿ ਵਧਾਈ ॥ ਫਲ ਲਾਗੇ ਹਰਿ ਰਸਕ ਰਸਾਈ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 367)

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਸਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਰੇਟੀ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਤਾਂ ਭੁੱਖਾ ਸ਼ਰੀਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਨਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:-

ਆਖਾ ਜੀਵਾ ਵਿਸਰੈ ਮਰਿ ਜਾਉ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ - 9)

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਸਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਜਗਾ

ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਭੁੱਖਾਂ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਸਿੱਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਰਸ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਫਲ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ *ਜਪਿ ਜਪਿ ਨਾਮੁ ਮਨਿ ਭਇਆ ਅਨੰਦਾਵਾਂਗ* ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰੂਪਮ ਜਸਮੀਤ ਕੌਰ ਡਾ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋ

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ,

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ: ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਜ਼ਨਰੀ

ਰੂਪਮ ਜਸਮੀਤ ਕੌਰ ਡਾ

20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਛੱਡੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀਆਂ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਯੁੱਧ, ਨਫ਼ਰਤ ਅਤੇ ਲਿੰਗ-ਅਧਾਰਤ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨੈਵੀਗੇਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਵੰਡਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਗਲੋਬਲ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਝਗੜੇ ਜਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਯਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪਕੜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਾਈਨ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਦੁਨੀਆਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ: "ਸਭ ਮਿਲੈ ਭਈਆਨੁ ਸੁਖੁ ਵਸੈ ਪਾਏ ਭਾਇ॥" (ਅਨੁਵਾਦ: "ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਵਸਦੀ ਹੈ।") ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ, "ਸੁੰਦਰੀ" ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੁੰਦਰੀ, ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ, ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਦਲੇਰ ਔਰਤ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਮਾਜ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਘੱਟ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧਾਂ ਵਰਗੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ, ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ, ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਸਕਣ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਕ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿੱਖ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲਈ ਖਤਰੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਦਿਅਕ ਨੀਂਹ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇ। ਉਹ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦਬਾਅ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਿਟਣ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਗੌਰਵ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਜਿਹੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਿੱਖ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨਗੇ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜੋ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿੱਖ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮਿਸ਼ਰਣ ਕਰੇ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਲ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵਧੇ। ਉਸਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਦਬਾਅ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਭਾਵਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਗਰੂਕ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ; ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਇ, ਉਸਨੇ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰਾਬਰੀ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਦਇਆ, ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਸ਼ਾਲਧਾਰੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਸੀ।

20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਤਰ-ਧਰਮੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕ ਅਕਸਰ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ:

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਜੂਦਾ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰੋਡਮੈਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਮਤਭੇਦ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਦੁਆਰਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ, ਇੱਕ ਸੀਮਤ ਵਰਗ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਨ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜੋ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਣ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾਪੂਰਵਕ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਲਈ ਉਸਦਾ ਸੱਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਭਾਲ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ, ਸੰਮਲਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਡਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਸਦੀਵੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਯੁੱਧ, ਨਫ਼ਰਤ, ਅਤੇ ਲਿੰਗ-ਅਧਾਰਤ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਮੀਦ ਦੀ ਕਿਰਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਸਮੂਹਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ, ਅਸੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਭਰਿਆ ਸੰਸਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਡਾ .ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਬਦਲਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

‘ਝੂਠ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ’

ਡਾ .ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ

‘ਝੂਠ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ’ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 2011 ਵਿੱਚ 7 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ‘ਸ਼ੋਅ-ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਤਾਜ ਮਹਿਲ’ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ‘ਗਲਪ ਪੁਰਸਕਾਰ’ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦਾ ਬਚਪਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਕਤਸਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆਪਿੰਡ ਤੋਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਬੋਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਲਿਖਣ ਦੀ ਚੇਟਕ ਸਾਹਿਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਹੋਈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੋਵਾਂ ਜਗ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦੋਵਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਨੇ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀਆਂ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਝੂਠ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ’ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੱਧ-ਵਰਗੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਭੂਚਾਲ’ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਰਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਰਤ ਹਰਨਾਮੇ ਜੋ 70 ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਗੁਆ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਬੇਕਦਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਚਰਨਜੀਤ ਨੂੰ ਲਿਆ

ਜੇ ਹੁਣ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਿਰਧ ਮਾਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ। ਚਰਨਜੀਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਇਕ ਕੁੜੀ। ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੋਤਾ ਰਵੀ ਤੇ ਪੋਤੀ ਸਿੰਮੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੋਤਾ ਸੰਨੀ ਹੀ ਉਸਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੰਨੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਉਸ ਕੋਲ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ। ਹਰਨਾਮੇ ਦਾ ਇਕੱਲਾਪਨ ਸੰਨੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਆਵਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਨੀ ਦਾ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਖੇਖਲੇਪਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੁਆਂਢਣ ਪਿੰਕੀ ਨਾਲ ਰੰਗਰਲੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਦਾਦੀ ਕੋਲ ਸੌਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ। ਹਰਨਾਮੇ ਆਪਣੀ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੀ ਹਰਨਾਮੇ ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਅੰਨ੍ਹੇਪਣ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਚਰਨਜੀਤ ਜੋ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ ਤੇ ਤੀਜਾ ਉਸਦਾ ਪੋਤਾ ਸੰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਮ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇਪਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਦੀ ਸੁੰਘਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹਰਨਾਮੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਦੇ ਸਪਰਸ਼ ਤੋਂ ਝਲਕਦੀ ਹੈ-

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਲਾਡ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦੀ ਨੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ। ਉਹਨੇ ਤੰਗ ਜਿਹੀ, ਫਸਵੀਂ ਜਿਹੀ ਪੈਂਟ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖ ਬੈਠੀ, ਕੁੜੀ ਸਿੰਮੀਏ ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਏਂ, ਕਾਲਜ ਜਾਨੀਂ ਏਂ, ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੇ ਲੀੜੇ ਪਾਇਆ ਕਰ।¹

ਇੱਕ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹਰਨਾਮੇ ਦੀ ਸੁੰਘਣ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਹਰਨਾਮੇ ਦੀ ਸੁੰਘਣ ਸ਼ਕਤੀ ਏਨੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਅਲੱਗ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਸੰਨੀ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਸੰਨੀ ਤੇਰੀ ਇਹ ਮਜ਼ਾਲ! ਇਹ ਕਰਤੂਤ! ਕੁੱਤਿਆ ਹਰਾਮੀਆਂ—ਇਹ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸੌਂਦੇ? ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੈ? ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਐ ਮੈਨੂੰ ਅੰਨੀ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਦੈ? ਮੈਂ ਦਿੰਨੀ ਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ।²

ਇਕ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਬਿਰਧ ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਲ ਨਵਾਂ ਸਾਲ' ਵਿਚਲਾ ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਜੋ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਨੂੰਹਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਰ-ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਉਹ ਏਨੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਿਰਧ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁੱਢਾ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ! ਓਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਲੱਕੜਬੱਘੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੋਹਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ। ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਸਮਝਦੇ ਨੇ। ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਪੱਟਾ ਪਾ ਕੇ ਕਦੇ ਇੱਕ ਘਰੇ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕਦੇ ਦੂਜੇ ਘਰੇ।³

ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੱਜ ਦਾ ਸਮਾਜ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਮਕਾਮੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਸੇ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਂਦਾ ਸੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਨੂੰਹਾਂ-ਪੁੱਤਰ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਪਰੰਤੂ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਇਆ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਵਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਤ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਵਰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਦਾਦ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਲੜਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨੂੰਹਾਂ-ਪੁੱਤਰ ਉਸ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਦਮ ਤੇ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹਵਾਈ ਫਾਇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਭ ਪਾਸੇ ਭਾਜੜ ਮੱਚ ਗਈ।

ਕਰਨਲ ਖੰਨਾ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਰਜਿਆ, ਠਹਿਰੋ! ਉਏ ਤੁਸੀਂ ਪਟਾਕੇ ਚਲਾਉਂਦੇ ਓ ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ? ਉਏ ਤੁਸੀਂ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣ ਲਓ, ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ

ਤੁਸੀਂ ਜਾਓਗੇ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ। ਜਿਹਨੇ ਰਹਿਣਾ ਏ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਮੈਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਾਂਗਾ, ਘਰ ਬਦਲੇਗੇ ਤੁਸੀਂ ਵਾਰੀ ਨਾਲ।⁴

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਲੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ। 'ਰਾਤ ਦੇ ਰਾਹੀ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਪਾਤਰ ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਜੋ ਐਚ.ਆਈ.ਵੀ. ਵਰਗੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ, ਦੇਸਤ, ਗੁਆਂਢੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਬੇਰੁਖੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈ ਨਸ਼ਿਆਂ ਕਾਰਨ ਬਰਬਾਦ ਹੁੰਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈ ਨਸ਼ਿਆਂ ਕਾਰਨ ਬਰਬਾਦ ਹੁੰਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਰਾਣੀ' ਵਿਚਲਾ ਪਾਤਰ ਦੇਬੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲਤ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਵਿਚ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਰਾਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ:

ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਇਹ ਜੂਨੀ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਐ। ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਅੱਗੋਂ ਆਖ ਦਿੰਦੈ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਐ, ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਬੰਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬਣਜ਼।⁵

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਦੇ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਪਾਤਰ ਜਿਹੜੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੀ ਮਾਲਕਨ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਵੈ ਆਨੰਦ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਤੀ 'ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਝੂਠਾ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਾਣੀ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ

ਜਿਸਦਾ ਪਤੀ ਨਸ਼ੇੜੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਹਲੜ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਦੂਜੀ ਔਰਤ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇਬੀ ਨੂੰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਕਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿਚ ਉਹ ਨਿਪੁੰਨ ਸੀ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ।

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਲਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਲਈ ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਤਾਲ' ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇੱਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦਾਦਰਾ ਅਤੇ ਕਹਿਰਵਾ ਦੇ ਤਾਲਾਂ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਡਾ. ਰਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਾਦਰਾ ਤਾਲ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਚੰਚਲ ਤਾਲ ਹੈ ਜਦਕਿ ਕਹਿਰਵਾ ਤਾਲ ਨਿਰੋਲ ਭਾਰਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਲ ਲੋਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰੋਹਿਤ ਇਸ ਤਾਲ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਿਰਕਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਾਲ ਤੋਂ ਬਿੜਕੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭੱਜਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ! ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਆਇਆ। ਤੇ ਐਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਛੱਡ ਕੇ ਦੌੜ ਗਿਓਂ। ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਧਰਮ ਸੰਕਟ 'ਚ ਪਾ ਗਿਓਂ। ਪਰ... ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।⁶

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਲੋਭ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਮੁੰਬਈ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਵੀ ਤਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤਰੇਏ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ 'ਪੁੱਠੀ ਗਿਣਤੀ' ਵਿਚ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 'ਝੂਠ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ' ਕਹਾਣੀ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਝੂਠ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪਾਤਰ ਮਨਦੀਪ ਜੋ

ਟਿਊਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਬੁਆਏ ਫਰੈਂਡ ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਉਹ ਫਰੈਂਡ ਸਿਰਫ ਉਹ ਹੀ ਬਣਾਉਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਸਰਨੇਮ ਬਹੁਤ ਆਕਰਸ਼ਕ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਲਜੀਤ ਉਸ ਨਾਲ ਸੱਚ ਬੋਲ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੋ. ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸਾਡੀ ਯੁਵਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅੱਜ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਲਪਿਤ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਜੀਅ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅਤਿ ਯਥਾਰਥ (ਹਾਈਪਰ ਰੀਏਲਿਟੀ) ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਸਿਰਫ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸਗੋਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।⁷

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲੋਭ ਤੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਵੀ ਸਿਰਜਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ-

1. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ, ਝੂਠ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ, ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 2019, ਪੰਨਾ-32
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 35
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 54
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 62
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 85
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 23
7. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਯਥਾਰਥ ਅਤਿ-ਯਥਾਰਥ, ਯੁਵਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸਮਾਜ, ਪੰਨਾ 24

ਡਾ. ਸੁਨੀਲ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਰਾਮਾਨੁਜਨ ਕਾਲਜ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ

ਡਾ. ਸੁਨੀਲ

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ। ਨੌਜਵਾਨ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਖਾਸਤੌਰ 'ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮੂਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਨੌਜਵਾਨ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਹੋਰ ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚ ਮੰਨਣ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਆਧਾਰਿਤ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਉਪਭੋਗਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੀ ਅਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਮੋਬਾਈਲ ਅਤੇ ਵੈਬ ਆਧਾਰਿਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਮੰਚਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਗਠਨਾਂ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2000 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਾਫਟਵੇਅਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਵਰਲਡਵਾਈਡ ਵੈਬ 'ਤੇ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ

ਪੇਜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਬਣਾ ਸਕਣ, ਆਨਲਾਈਨ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿਚ ਉਪਭੋਗਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸਦਾ ਸਿਖਰ ਵੈਬ 2.0 ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਸਮਾਜਿਕ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ ਵੈਬ ਸਾਈਟਾਂ ਜਿਵੇਂ- ਫੇਸਬੁੱਕ, ਟਵੀਟਰ, ਲਿੰਕਡਇਨ, ਯੂ-ਟਿਊਬ, ਵਟਸਐਪ, ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ, ਸਾਉਂਡਕਲਾਉਡ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਾਈਟਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ, ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਰਚਣ, ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟ, ਇਮੇਜ਼, ਆਡੀਓ ਤੇ ਵੀਡੀਓ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਚ ਹੈ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦਾ ਲੋਕਰਾਜੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਉੱਨਾ ਹੀ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੋਬਾਈਲ ਉਪਕਰਨ ਜਿਵੇਂ- ਸਮਾਰਟਫੋਨ ਅਤੇ ਟੈਬਲੇਟਸ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਕਰਨਾਂ 'ਤੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੀ ਸੁਲੱਭਤਾ ਨਾਲ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਤਕਾਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਜਰੀਏ ਨਾ ਕੇਵਲ ਬੇਹਦ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਣਉਚਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਘਿਣਾਉਣੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਈਬਰ ਬੁਲਿੰਗ, ਸਾਈਬਰ ਸਟਾਕਿੰਗ, ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਫਲਾਉਣ ਵਰਗੇ ਕੁਕਰਮ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਦੈਂਤ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਨਮੂਨੇ ਹਨ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ, ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਆਸਰੇ, ਆਮ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ, ਨਿੱਜਤਾ, ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਾਨਵਾਧਿਕਾਰ ਕਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ, ਇਸ ਅਦਭੁੱਤ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਜਿਸ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਅਕਸਰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਮਿਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੇ ਵੀ ਉਲਟਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਡਿਜੀਟਲ ਸਪੇਸ ਸਮਾਜਿਕ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ ਦੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਮਾਪਦੰਡ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਸੁਲਭ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਸਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੁਲਾਉਣ ਵੀ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਾਬਾਲਗ ਵੀ ਇਸਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਜੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਸੁਭ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਹੀ ਅੰਗ ਫ਼ੇਸਬੁਕ ਨੇ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਕਾਠਮਾਂਡੂ ਤੋਂ ਗਾਇਬ ਭਰਾ ਨੂੰ ਫ਼ੇਸਬੁਕ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਏ ਜਾਂ ਪੈ ਰਹੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਾਂਗੇ ਜੇ ਹੇਠਾਂ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ:-

ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ:

- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਮੰਚ ਔਲ੍ਹੜਾਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇਪਣ ਦੀ ਇਕ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ਕੋਰੋਨਾ ਵਰਗੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸਦਾ ਚੌਤਰਫ਼ਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਇਸਨੇ 'ਆਈਸੋਲੇਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜੇ ਰੱਖਿਆ।
- ਅੱਲ੍ਹੜ ਉਮਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਥਾਂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅੱਲ੍ਹੜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਅੱਲ੍ਹੜਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਭਾਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਊਰਜਾ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਮ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ

- ਕਈ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚਕਾਰ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਅਧਿਐਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਦਰਮਿਆਨੇ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਉਦਾਸੀ ਵਾਲੇ ਲੱਛਣ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਲਗਭਗ ਦੋਗੁਣੀ ਸੀ।
- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ

ਫੀਡਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਦਤ- ਜਿਸਨੂੰ ਵੈਂਪਿੰਗ (Vamping) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੀਂਦ ਦੀ ਕਮੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ਅੱਲ੍ਹੜ ਉਮਰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ, ਅੱਲ੍ਹੜ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਆਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਹੁਨਰ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਘੱਟ ਅਵਸਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਲ੍ਹੜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤੇਜਨਾ ਪੈਟਰਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਐਡੀਕਸ਼ਨ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਇਸ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅੱਲ੍ਹੜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਈਬਰ ਬੁਲਿੰਗ ਵਰਗੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅੱਲ੍ਹੜ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੇਵਨ, ਆਕ੍ਰਮਕਤਾ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਜਿੱਥੇ ਲਾਭ ਹਨ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲੂ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਾਧੂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਤੋਂ ਬਚਣ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਅਤੇ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਰਮੀਨ ਕੌਰ ਆਹੂਜਾ

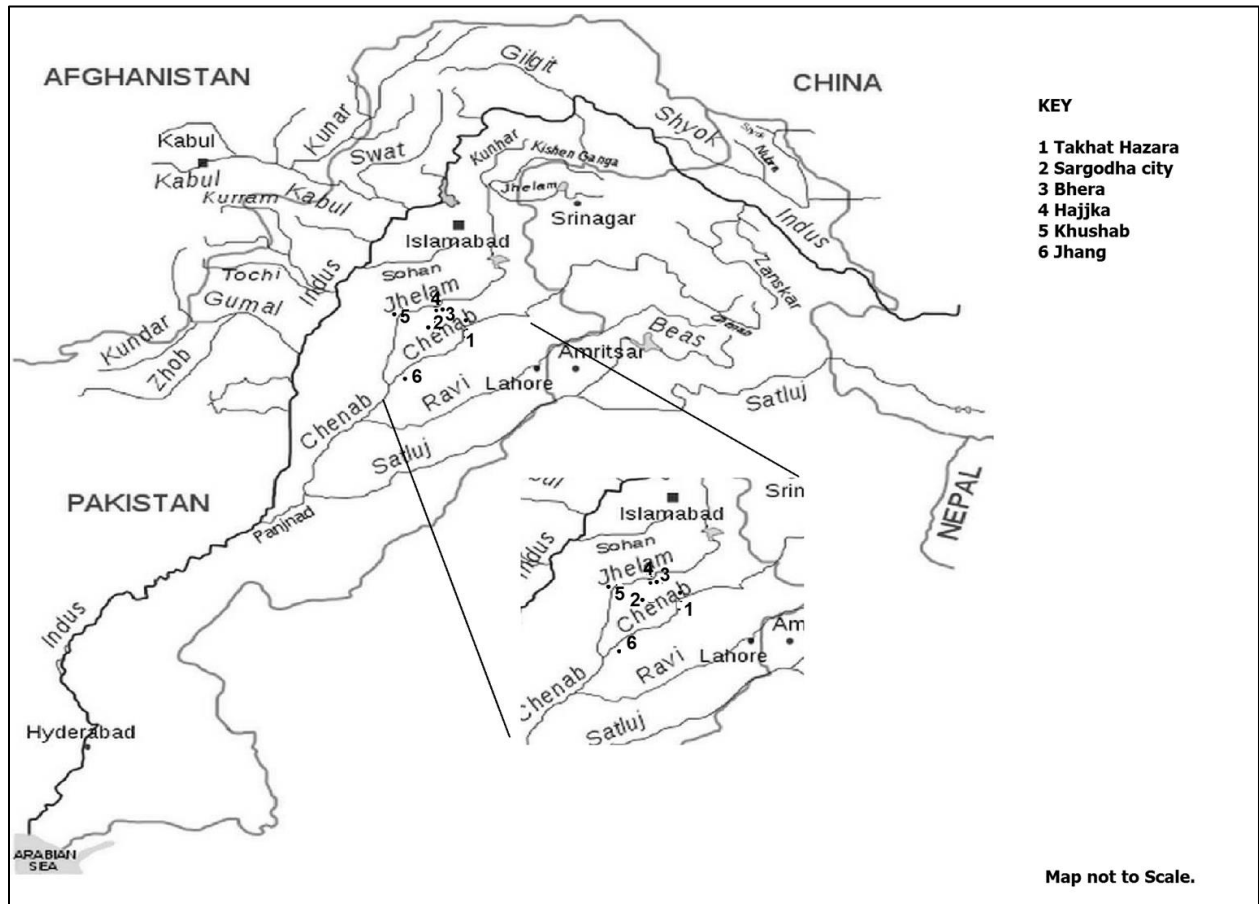
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਭਾਗ

SGTB ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਾਟਿਅਲ ਈਵੋਕੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ: ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ

ਅਰਮੀਨ ਕੌਰ ਆਹੂਜਾ

ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ, ਸਰਗੋਧਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਭੇੜਾ, ਹਜਕਾ, ਖੁਸ਼ਾਬ ਅਤੇ ਝੰਗ

ਗੀਰ ਦਾ ਜਨਮ ਝੰਗ ਸਿਆਲ (ਗੀਰ ਸੀ ਝੰਗ ਸਿਆਲੀ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਵਿੱਚ ਰਾਂਝਾ (ਝਾਟਾਲੇ)

ਹੀਰ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਗਈ (ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦੀ ਹੀਰ ਹੋ ਗਈ)

ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ... (ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਕਾਰੇ)

ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀਰ ਅਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਗਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ, ਇਹ ਭੁੱਲੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿ ਹੀਰ ਝੰਗ ਤੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਂਝਾ ਤਖਤ-ਹਜ਼ਾਰਾ ਤੋਂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ, ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜੁੜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ- ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਨਿਰਵਿਰੋਧ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਰਾਮ ਦੀ ਅਯੁੱਧਿਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮਥੁਰਾ ਵਾਂਗ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਆਬਾਦ ਹਨ; ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਥਾਨ ਹਨ, ਇਹ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਚਰਿੱਤਰ, ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਹੀਰ ਅਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋਕ-ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਥਾਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਕੀਕਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹਨ।

ਹੀਰ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਚੂਚਕਾਣਾ ਸੀ, ਜੋ ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਵਧੇਰੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਮ ਝੰਗ ਸਿਆਲ ਦਾ ਨਾਮ ਚੂਚਕ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਮੱਲ ਖਾਨ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ; ਉਸਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। (1) ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਤਖਤ ਜਾਂ ਤਖਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤੁਰਕ (2) ਜਾਂ ਅਫਗਾਨ ਸ਼ਾਸਕ/ਹਮਲਾਵਰ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਈਰਾਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਪਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦਾਮੋਦਰ ਦਾਸ ਅਰੋੜਾ (ਗੁਲਾਟੀ ਦਾ) ਕਿੱਸਾ ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ ਆਦਿਵਾਸੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਦੀਦੇ ਰਾਂਝਾ ਰਾਂਝਾ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਨੂੰ ਕਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਭਾਵਿਤ

ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਫਿਜ਼ ਬਰਖੁਦਰ- ਮਿਰਜ਼ਾਨ-ਸੈਹੀਬਾਨ ਦਾ ਕਿੱਸਾਕਾਰ (ਕਹਾਣੀਕਾਰ) ਵੀ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਦੇ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਬੀਲਾ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਦਮੋਦਰ ਦਾਸ ਅਰੋੜਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਅਤੀਤ (15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ) ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਜੋਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਾਫਿਜ਼ ਬਰਖੁਦਰ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਕਵੀ ਹੈ ਜੋ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ, ਕਬੀਲੇ ਰਾਂਝਾ ਤੋਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦਮੋਦਰ ਦਾ ਨਾਇਕ ਹੈ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਰਾਂਝਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਹਾਫਿਜ਼ ਬਰਖੁਦਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਰਾਲ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਰਾਂਝਾ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਉੱਚ ਘਣਤਾ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਸਮਕਾਲੀ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਂਝਾ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਜੇਚ ਦੁਆਬ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਕਿਰਨਾ ਬਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੱਟ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਕਬੀਲਾ, ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨੀ ਹੈ; ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੀਰ ਇੱਕ ਵਪਾਰਕ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹੀਰ ਅਤੇ ਰਾਂਝਾ ਖੇਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਖਿਲਜੀ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਨੇ ਠਾਕੁਰ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰਾਏ ਦੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਰਦਾਰ, ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਖੇਟ ਮੁਕੱਦਮ ਦੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਯੁੱਗ ਨੇ ਕੁਝ ਰੈਂਕ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰੇਣੀਅਨ ਸਰਦਾਰ, ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਅਤੇ ਨਾਬਾਲਗ-ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪਦਵੀਆਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। (3) ਹੀਰ ਇੱਕ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਧੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਂਝੇ ਨੇ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਬੰਜਰ ਹਿੱਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਛੱਡਣਾ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਛੱਡਣਾ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਜੋ ਪਿੰਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਗੀਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ;

ਆ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠ (ਆ ਵੇ ਲੋਕਾ, ਬਹਿ ਵੇ ਲੋਕਾ)

ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ (ਰੱਖਾਂ ਕੰਤ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ) ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤੀ ਰੱਖਾਂਗੀ।

ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਿਆ (ਕੰਤ ਮੇਰੇ ਨੇ ਕੁਛ ਨਾ ਦੇਖਿਆ)

ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਤਬ ਰਸ ਲੈ ਲਿਆ ਸਾਰਾ)

ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਡਰਪੇਕ ਵਾਂਗ ਕੰਬਦਾ ਹੈ (ਕੰਤ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬੇ)

ਜਿਵੇਂ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਪਾਰਾ ਥਿੜਕਦਾ ਹੈ (ਜਿਉਂਬੋਤਲ ਵਿਚ ਪਾਰਾ)

ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਹੋਈ (ਰਾਤੀਂ ਧਾੜ ਪਾਈ)

ਅਤੇ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਲੁੱਟਿਆ ਗਿਆ...

ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿੱਥ ਗੁਆਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਪਰ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੁੱਟਿਆ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਇੱਕ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੁਆਰਾ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਅਤੇ ਝੰਗ ਸਿਆਲ ਦੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਜੰਡਿਆਲੇ ਤੋਂ ਗੁਆਂਢੀ ਕਸਬੇ ਮਲਕਾ ਹਾਂਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਮਨੋਰਥ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਦਮੋਦਰ ਦਾਸ ਅਰੋੜਾ ਨੇ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਰਾਂਝਾ ਜਦੋਂ ਚਨਾਬ ਪਾਰ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਹੀਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰ ਆਪਣੀ ਝੁਲਦੀ ਗਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ. ਵਿੰਗਿੰਗ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ. ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ; ਰਾਂਝਾ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰ ਹੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਿੰਡ

ਸਿਆਲ ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੀਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਦਾਮੋਦਰ ਦਾਸ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੂਚਕ ਪਿੰਡ, ਯਾਨਿ ਝੰਗ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਦਰਿਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਕਿੱਸਾ ਹੀਰ ਨੂੰ ਦਾਮੋਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸੰਸਕਰਣ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਮੋਦਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੀਰ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕਲਾਤਮਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਾਮੋਦਰ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਅੰਤ ਸੁਖਦ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਝੰਗ ਸਿਆਲ ਵਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਨਦੀਆਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਿਰਦਾਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲੋਂ ਸੰਘਣਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਲੋਕ ਗੀਤ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚਨਾਬ ਨਦੀ ਦਾ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੀ-ਮਹੀਵਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।

ਚਲੋ ਕਿਤੇ ਚੱਲੀਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਏ (ਚਲ ਕਿਧਰੇ ਦੇ ਬੋਲ)

ਆਓ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠੀਏ (ਬਹਿ ਕੇ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ)

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਟੈਚਮੈਂਟ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਹੁਣ ਕੋਈ ਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ (ਲੁਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਲਟ ਲਟੈਲ ਸੁਣਾਇਆ)

ਲੋਕ ਢੋਲ ਵਜਾ ਕੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ ਦਾ (ਬੜੇ ਢੋਲ ਨਗਾਰੇ)

ਸੋਹਣੀ, ਆਉ—(ਸੋਹਣੀਏ ਆਜਾ ਨੀ)

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਦੀ (ਪਿਆਰ) ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਦੇ ਹਨ... (ਭੁਬਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਤਾਰੇ...)

ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਲੋਕ ਗੀਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜੋ ਬੇਨਾਮ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਨਾਮਗੀਣਤਾ ਚਨਾਬ ਨਦੀ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਦਰਭ ਹੈ। ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਦੀ ਲੋਕ-ਕਥਾ ਚਨਾਬ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੋਹਣੀ ਇੱਕ ਘੜਾ ਪਕਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹੀਵਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਰ ਤੈਰਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਰੋਮਾਂਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਹਣੀ ਦੇ ਡੁੱਬਣ 'ਤੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਪਲਾਟ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਦਰਜਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਝੰਗ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਰਗੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਈਟਾਂ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਜਾਂ ਸੋਹਣੀ ਮਹਿਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਸਿੰਧੀ ਲੋਕ-ਕਥਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਥਾਨਕ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੰਧੀ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅੰਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਰਾਮਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਦੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਫ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਿੰਧੀ ਸੰਸਕਰਣ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਮਕਬਰੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਈ ਸੁਥੀ, ਜਾਂ ਸਿੰਧ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਸ਼ਾਹਦਾਦਪੁਰ (ਸਿੰਧ) ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੀ ਕਬਰ ਮੇਹਰ, ਜਾਂ ਮਹੀਵਾਲ ਦੀ ਕਬਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸਿੰਧ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਡੁੱਬੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਹਦਾਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਤਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਹੀਵਾਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਦਾਦਪੁਰ ਦੇ ਸੁਨਾਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਜੋ ਚਨਾਬ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ ਸੋਹਣੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਘੜੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ।

ਸੋਹਣੀ— ਮੈਨੂੰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੈ ਜਾ, (ਮੈਨੂੰ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਕੇ)

ਹੇ ਘੜੇ... (ਘੜਿਆ ਮਿੰਨਤਾਂ ਤੇ ਸੁਣੀਆਂ...) ਮੇਰੀ ਤੈਨੂੰ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ।

...

ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਘੜਾ- ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚਨਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ (ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਨੀ)

ਇਹ ਉੱਚੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਅੱਜ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ...

ਘੜੇ ਅਤੇ ਸੋਹਣੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਿੱਥ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਈ ਸੁਥੀ ਜਾਂ ਸੋਹਣੀ ਸਿੰਧ ਨਦੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੋਹਣੀ ਨੂੰ ਉਹੀ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਚਨਾਬ ਜਾਂ ਚੰਨ-ਦਰਿਆ ਆਪਣੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਹੱਸਮਈ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਕ ਬਸਤੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਦੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ, ਹੜੱਪਾ ਅਤੇ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਪਜਾਊ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਕਿਤੇ ਵਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਆਬ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਈ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਪਰ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਰਾਵੀ ਅਤੇ

ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਹੈ। (5) ਚਨਾਬ ਅਤੇ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਬਾਰ। ਰੰਜੀ ਬਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਟਰਫਲੂਵ ਨੂੰ ਛੱਜ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਇਹ ਬਾਰਾਂ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਜਾੜ ਬਣੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਅਣਡਿੱਠ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੰਟਰੋਲ ਸਿੱਧਾ ਤਾਜ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਜਾੜ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗ ਕਲੋਨੀਆਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਾਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਸ਼ੀਨੀ ਤਰੀਕਾ ਖੂਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨਹਿਰੀ ਕਲੋਨੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸਨ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ ਨਦੀ 'ਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੁਆਰਾ ਕਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਾਮ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ; ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜੇਹਲਮ ਕਾਲੋਨੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੇਹਲਮ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਸੀ, ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਬਸਤੀਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਬਾਰ ਨੂੰ ਬਸਤੀਕਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੇਹਲਮ ਕਲੋਨੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਸਰਗੋਧਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1906 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ ਭੇੜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਅਤੇ ਝੰਗ ਦੀ ਚਿਨਿਓਟ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਹਿਸੀਲ (ਸਰਗੋਧਾ) ਦਾ ਗਠਨ ਬਾਰ ਦੇ ਬਸਤੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। (੨੨:੧੦੭)

ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਰਗੋਧਾ ਦੇ ਇਸ ਆਧੁਨਿਕ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਵੈਦਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਬੰਦੋਬਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਸਰ' ਅਤੇ 'ਗੋਧਾ' ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਤਾਲਾਬ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਨਿਆਸੀ, ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਛੱਪੜ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਸਥਿਤ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਗੋਧਾ ਵਿੱਚ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈਂਡਕੁਆਰਟਰ ਹਸਪਤਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੋਲ ਗੋਧਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਜੋਗੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਸਕਰਣ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ "ਸਵਰਗਧਾਮ" ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੇਲਚਾਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ "ਸਰਗਧਾਮ" ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਾਮ ਹੈ। ਸਰਗੋਧਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਾਮਾਇਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਹਨੂੰਮਾਨ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਵਿਚਕਾਰ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੋਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਚੱਟਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਸੀ - ਪਹਾੜੀਆਂ ਜੋ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਨੂੰ ਉੱਡਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸਰਗੋਧਾ ਦੀ ਕਿਰਾਨਾ ਪਹਾੜੀ ਲੜੀ। ਇਹ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸੱਚ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਰਗੋਧਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਨਾਥ ਜੋਗੀ ਗੋਧਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਸਰਗੋਧਾ ਦਾ ਰਾਂਝਾ ਵੀ ਸੈਦਾ ਖੇੜਾ ਨਾਲ ਹੀਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਥ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਟਿੱਲਾ ਜੋਗੀਆਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋਗੀ ਗੁਰੂ ਗੋਰਖਨਾਥ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਪਰਚੇਜ਼ ਟਿੱਲਾ ਜੋਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ -

ਚਰਖਾ (ਸੁਣ ਚਾਰੇ ਦੀ ਕੂਕ) ਸੁਣਨਾ।

ਜੋਗੀ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੋਂ ਉਤਰਿਆ (ਜੋਗੀ ਉੱਤਰ ਪਹਾੜੋਂ ਆਇਆ)

ਇਹ ਹੀਰ - ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਰੋਮਾਂਸ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਚਨਾਬ ਤੋਂ ਪਾਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜੇਹਲਮ ਤੋਂ ਪਾਰ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਘੇਰੇ ਤੱਕ, ਜੇਹਲਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਲੂਣ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਪਹਾੜੀ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਗੋਧਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹਿਰੀ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। 1880 ਦੇ ਅਖੀਰ

ਤੋਂ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਅੱਠ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਚਾਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਂਟ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਕੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਇਤਾਕਾਰ ਖੇਤ, ਨਵੇਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕਸਬੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ, ਬਸਤੀਆਂ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਲਈ ਕਣਕ, ਕਪਾਹ, ਖੱਚਰਾਂ, ਘੋੜੀਆਂ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਇਆ। ਮੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਫੌਜਾਂ” (ਗਾਂਧੀ, 242)। ਹੇਠਲੀ ਜੇਹਲਮ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਤੱਤ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਘੋੜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਜਨਨ ਲਈ ਲਗਭਗ 54.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਪਛਤਾਵੇ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ “ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੁਣ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਘੋੜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਜਨਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਲਈ ਯੋਗ ਘੋੜੀਆਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਬਣਾਉਣਾ। (ਗਾਂਧੀ, 243) ਇਹ ਸਰਗੋਧਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਸਬੇ ਦਾ ਜਨਮ ਸੀ ਜੋ 1902 ਵਿੱਚ ਉਭਰਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜੇਹਲਮ ਕਾਲੋਨੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਕੇਂਦਰ ਝੰਗ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਰੇਚਨਾ ਦੁਆਬਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਦੁਬਾਰਾ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਰਗੋਧਾ ਇੱਕ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਮੀਰ ਗ੍ਰਾਂਟੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਲੋਨੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾੜਕੂ ਬਸਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵੀ ਸੀ। (ਗਾਂਧੀ, 243) ਸਰਗੋਧਾ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਕਿਰਦਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

ਚੰਪਾ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਚਿੜੀਆਂ ਚਹਿਕਦੀਆਂ ਨੇ (ਬਾਰੰਬੇ ਦਾ ਧਮਣੀ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ)

ਅਸੀਂ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰਦੇ ਹਾਂ

ਜਿਲ੍ਹਾ ਸਰਗੋਧਾ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲ ਵਿਕਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰਾ ਹਾਸਾ ਅਨਮੋਲ ਇਨਾਮ ਹੈ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ (ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਹਾਸੇ ਕਖ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਮਾਹੀਆ)

ਚੰਪਾ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਚਿੜੀਆਂ ਚਹਿਕਦੀਆਂ ਨੇ (ਬਾਰੰਬੇ ਦਾ ਧਮਣੀ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ)

ਅਸੀਂ ਬਹਾਦਰ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ...

ਸਰਗੋਧਾ ਬਜ਼ਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਹੈ

ਰਾਤ ਆ ਗਈ (ਸੌਂਦਾ ਲੈਂਦੀ ਨੂੰ ਪੈ ਗਈ ਰਾਤ)

ਲੰਬੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਟਕਰਾਇਆ

ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਛੁਰੀ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ (ਬਚ ਨੀਹਮੂੰ ਸਗਦੀ ਦਿਲ ਛੁਰੀਆਂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ)

ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਸਰਗੋਧਾ ਵਿੱਚ ਹੈ (ਬਹੁਤ ਏਥੇ ਤੇ ਢੇਲ ਸਰਗੋਧੇ)

ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਮੱਕੀ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਮੋਤੀ ਹੈ (ਹੂੰ ਵਿੱਚ ਰੰਬਾ ਮਕਈ ਪਿਆਰ ਗੋਡੇ)

ਲੰਮੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਟਕਰਾਇਆ (ਲੰਬੀਆਂ ਦੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਮੇਟ ਆਇਆ)

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਛੁਰੀ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ (ਬਚ ਨੀਹਮੂੰ ਸਗਦੀ ਦਿਲ ਛੁਰੀਆਂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ)

ਜੇੜੇ ਦੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਜੋ ਕਿ ਗੀਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਈ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਖੀ ਜੌਹਨ ਲਾਰੈਂਸ, 1811-1879, ਨੇ 1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਾੜਕੂ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਅੰਗੂਠੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ।

ਅਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਮੂਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ ਪਰ ਬੰਗਾਲ ਆਰਮੀ ਦੇ ਮੂਲ ਜਾਂ 'ਨਿਯਮਿਤ' ਟੁਕੜੀਆਂ 'ਤੇ 'ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ' ਕਰੇ। ਅਨਿਯਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੱਕ ਲਿਆਓ। ਬੰਗਾਲ ਆਰਮੀ ਰੈਗੂਲਰ ਨੂੰ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ ਭੇਜੋ - ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਅਤੇ ਪਸ਼ਤੂਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੈਗੂਲਰ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਕਰਨਾ ਜਿੱਥੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ; ਜੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹੀ ਨਸ਼ਟ ਕਰੋ; ਜੇ ਉਹ ਉਡਾਣ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ 'ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੱਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਧਾਓ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰੋ'। (ਗਾਂਧੀ, 217)

ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਜੇ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਫੌਜਾਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਵਿੱਚ ਰੇਲਵੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤੇਜ਼ ਤਰੀਕਾ ਰਿਹਾ। ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਲਈ ਸਾਈਟਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਹਿਰੀ ਕਲੋਨੀਆਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕਸਬਾ ਸਰਗੋਧਾ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਕਸਬੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੀ, ਚੌਰਸ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਪਾਸੇ ਨਵੀਂ ਬਣੀ ਨਹਿਰ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਪਾਰ ਇੱਕ ਸੱਜੇ ਕੋਣ ਤੇ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੰਡੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ; ਖੇਤੀ ਉਪਜ ਲਈ ਥੋਕ ਮੰਡੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬਾਗਾਂ ਅਤੇ ਬਗੀਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕਤਾਰਬੱਧ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਇੱਕ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਸਰਗੋਧਾ ਦੀ ਮੰਡੀ

ਵੱਡੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਨਿਲਾਮੀ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਬਲਦਾਂ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਿੱਚੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ 'ਤੇ ਕਣਕ, ਬਾਜਰਾ, ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਤੇਲ ਬੀਜਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਠਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਭਾਰ ਨਿਲਾਮੀ ਲਈ ਚੌਰਸ ਮਾਊਂਟ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਥੋਕ ਖਰੀਦਦਾਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਫਰਮਾਂ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਡ ਏਜੰਟ ਇੱਥੋਂ ਖਰੀਦ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਬਾਰਦਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਤੱਕ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। (7) ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਵਰਗ ਦੀ ਵਿਧੀਗਤ ਉਸਾਰੀ; 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਅਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 17 ਅਜਿਹੇ ਵਰਗ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਭਾਰਤੀ ਪਤਵੰਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਵੇਸਵਾਵਾਂ, ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। (8) ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੀਤ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਰਗੋਧਾ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਰਗੋਧਾ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਸੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਐਨਲ। ਸਰਗੋਧਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾਝੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਵੀਆਂ ਲੱਭੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਜਿਹਲਮ ਕਲੋਨੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜ਼ਮੀਨ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਪੂਤ ਕਬੀਲੇ ਟਿਵਾਣਾ (9) ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹਿੱਸਾ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਮੀਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆ ਸੀ। (ਗਾਂਧੀ, 243) ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਧੀ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਮਾਂ ਮਾਝੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਥਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਧੀ ਨੂੰ ਮਾਝੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਰਗੋਧਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ, ਕਸੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਨ।

ਨਹਿਰੀ ਕਲੋਨੀਆਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਸੇ ਹੋਏ ਉਜਾੜ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਨ।

ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰ ਹੇ ਮਾਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਾਵੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਹੈ

ਮਾਝੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਦੋ-ਤਾਰਾ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਮਾਝੇ ਪਲ ਦੋਤਾਰਾ ਮਾਝੇ ਮਾਝੇ ਜਾਣਾ)

ਹੇ ਬੇਟੀ, ਤੇਰਾ ਪਿਤਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ।

ਉਹ ਤੇਰੇ ਲਈ ਮਹਿਲ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ, ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ (ਦੇਵੇ ਮਹਿਲਵਾ ਪ ਧੀਏ ਕਾਹ ਜਾਣਾ)

ਮਾਂ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ

ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਮਾਣਾ ਝੌਂਪੜੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੋ, ਮਾਂ ਮੈਂ ਮਾਝੇ ਜਾਣਾ ਹੈ (ਕੁਲੀ ਕਰਾਂ ਨੀ ਕਬੂਲ ਮਾਝੇ ਜਾਣਾ)

ਧੀਏ ਤੂੰ ਚਾਚਾ ਜੰਮੂ ਦਾ ਰਾਜਾ (ਧੀਏ ਚਾਚਾ ਤੇਰਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਾਜਾ)

ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਵੇਗਾ, ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ (ਦੇਵੇ ਲੀੜੇ ਨੀ ਬਣਾ ਧੀਏ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਣਾ)

ਮੈਂ ਫਟੇ ਫਟੇ ਕਬੂਲ, ਮਾਂ ਮੈਂ ਮਾਝੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ (ਲੀਰਾਂ ਨੀ ਕਬੂਲ ਮਾਝੇ ਮਾਝੇ ਜਾਣਾ)

ਧੀ ਤੇਰਾ ਮਾਮਾ ਸਰਗੋਧਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ (ਧੀਏ ਮਾਮਾ ਤੇਰਾ ਸਰਗੋਧੇ ਦਾ ਰਾਜਾ)

ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੂੜਾ ਪਾਵੇਗਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਾਣਾ

ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੂੜੀ ਪਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ, ਮਾਂ ਮੈਂ ਮਾਝੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ... (ਵੰਗ ਕਰਾਂ ਨੀ ਕਬੂਲ ਮਾਝੇ ਮਾਝੇ ਜਾਣਾ)

ਪਹਿਲੀ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਗੀਤ ਮਾਝੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਗਾਇਕ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਇਹ ਚਨਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਨਹਿਰੀ ਕਲੋਨੀਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਹਿਰੀ ਕਲੋਨੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਮਾਝਾ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜੋ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬ ਹੈ। ਸਰਗੋਧਾ ਚਨਾਬ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਝਾ ਚਨਾਬ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਭਾਵ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਰਗੋਧਾ ਦਾ ਨਵਾਂ ਵਧਦਾ-ਫੁੱਲਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਮੂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉੱਭਰਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਥਾਨ ਵੀ। ਨਵੇਕਲੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਲੋਕ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਡਟੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਸਰਗੋਧਾ, ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਅਤੇ ਝੰਗ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਲੈਂਡ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੋ (ਦਿਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗ)

ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ (ਯਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੇ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਲੈਣਾ (ਯਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗ ਲੈਣਾ)

ਜੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਮਨ ਨਾ ਕਰੇ (ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਨਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ)

ਕੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੋਲਣ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਹੈ? (ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਾਂ)

ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ (ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਜਾਵਣ ਵਾਲਾ)

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ (ਲਭਨਾ ਸਰਕਾਰਾਂ)

ਭਾਵੇਂ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਰਗੋਧਾ (ਪਿੰਡ ਤੇ ਸਰਧਾ ਭਾਵ)

ਜਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਝੰਗ (ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਝੰਗ ਲੈ)

ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੋ (ਦਿਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗ)

ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ (ਯਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੇ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਲੈ ਲਵੋ... (ਯਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗ ਲੈ)

ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਸਨ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮੁਗਲ ਵੱਖਰਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਸੁਬਾਹ, ਝੰਗ ਅਤੇ ਸਰਗੋਧਾ ਆਧੁਨਿਕ ਵਪਾਰਕ ਕਲੋਨੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ ਜੋ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਾਰਸ਼ਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਰਾਜ.

ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਰਗੋਧਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਭੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਨੂਹ ਦੀ 10ਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਫਿਰਿਸ਼ਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸ। ਇਹ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸਲਤਨਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਲੰਘਣ ਦੌਰਾਨ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤੰਗ ਲੇਨਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ-ਜੁਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਵਾਂ ਭੇੜਾ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1935 ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇਬਨਾਬਨਗਰ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਸਬਾ; 1004 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਗਜ਼ਨੀ ਦੇ ਮਹਿਮੂਦ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਚੋਗੀਜ਼ ਖਾਨ ਦੁਆਰਾ ਭਾਦਰਵੀ ਨਗਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਬਾਬਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ 1519 ਵਿੱਚ ਰਿਹਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ 1540 ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਨੇ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਭੇਰਾ ਬਣਾਇਆ। ਪਰਹੇਜ਼ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ - ਇੱਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਕਸਰ ਹਰ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਪਤੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਤਨੀ - ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਪੀਕਰ - ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਹੜ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਛੋਟਾ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਸੁਰਮਾ ਕਾਹੀਂ ਤੋਂ ਪਾਇਆ, ਨੀ ਮੇਰਾ ਮਾਹੀਂ ਛੋਟਾ)

ਮੈਂ ਰੋਇਆ ਅਤੇ ਰੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬੇਈਮਾਨ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਰੋਜਾ ਵੰਵਿਆ, ਬੋਲ ਦਾ ਖੋਜਟਾ)

ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪਿਆਰਾ ਭੈਰਾ ਵਿੱਚ ਹੈ (ਮੈਂ ਏਥੇ ਤੇ ਢੋਲਾ ਭੇਰੇ)

ਉੱਚੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਵੇਰਹੀਆਂ

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਹੜ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਛੋਟਾ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਸੁਰਮਾ ਕਾਹੀਂ ਤੋਂ ਪਾਇਆ, ਨੀ ਮੇਰਾ ਮਾਹੀਂ ਛੋਟਾ)

ਮੈਂ ਰੋਇਆ ਅਤੇ ਰੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬੇਈਮਾਨ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਰੋਜਾ ਵੰਵਿਆ, ਬੋਲ ਦਾ ਖੋਜਟਾ...)

ਕੇਦਰਾਜ ਨੇ 466 ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਇਰਾਨੀ ਰੁਸਤਮ ਉਸਤਾਨ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਭੈਰਾ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ। ਉਹ 423 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹਾਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਭੇਰਾ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਸਿਕੰਦਰ 326 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭੇਰਾ ਇਸੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਲੂਣ ਦੀ ਆਮਦਨ ਮੁੱਖ ਲਾਭ ਸੀ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰ ਦੇ ਖੰਡ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਭੇਰਾ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿਕੰਦਰ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕੇ ਸਿਕੰਦਰ ਮੁਲਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਯੂਨਾਨ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪੁਰਾਤੱਤਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਲੋਹ ਯੁੱਗ, ਅਚਮੇਨੀਅਨ ਯੁੱਗ (553-930 ਬੀ.ਸੀ.), ਯੂਨਾਨੀ (321 - 184 ਬੀ.ਸੀ.) ਅਤੇ ਮੌਰੀਆ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। (10) ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 326 ਵਿੱਚ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਦੁਆਰਾ ਪੋਰਸ ਦੀ

ਹਾਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਨਿਕਾਈ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜਿੱਤ। , ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਭੇਰਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਲਾਬਾਰ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਦੱਬਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਸਥਿਤ, ਭੇਰਾ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਰਿਹਾ, ਭੇਰਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ "ਭੈ ਰਾ" ਜਾਂ "ਬਿਨਾਂ ਡਰ" ਇੱਕ ਸਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ ਜਾਂ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੁਆਰਾ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਯੂਨਾਨੀ. ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੇਰਾ ਮੌਰੀਆ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਪਤਾ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਗੋਲੀਆਈ ਕਬੀਲੇ ਹੁਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕਬੀਲਾ ਯੂਰਪ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਵਧਿਆ, ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਲੁੱਟ-ਖੇਹ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭੇੜ ਵਿੱਚ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਦੌਰ ਚਲਾਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 512 ਨੇ ਭੇਰਾ ਵਿੱਚ ਹੁਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਇਆ। ਹੁਨ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ.ਏ ਮੈਨੂੰ ਪਦਮਾ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰਨ ਲਈ, ਜੇ ਫਿਰ ਭੇਰਾ ਦੀ ਰਾਣੀ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸਲਾਮੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭੇਰਾ, ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਭੇਰਾ ਅਜੇ ਵੀ ਜਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਤੈਮੂਰ ਦਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਾਰ ਭੇਰਾ ਸੀ ਜੋ ਖੁਸ਼ਾਬ, ਚਿਨਿਓਟ ਅਤੇ ਝੰਗ ਦੇ ਨਾਲ 1397 ਵਿੱਚ ਕੂਟਨੀਤੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਤੈਮੂਰ ਦੀ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਧੀਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਤੁਜੁਕ - ਆਈ - ਬਾਬੂਰੀ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭੇਰਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਭੇਰੇ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਸੂਈ ਪ੍ਰਤੀ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੇ ਭਰਾ ਕਾਮਰਾਨ ਨੇ ਭੇਰਾ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਡਰੋਂ ਕਾਬੁਲ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਭੀਰਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਖਿਰਕਾਰ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਤੋਂ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਰ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਬਕਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਲੀ ਖਾਨ ਨੇ ਭੇਰਾ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਨੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭੇਰਾ ਵਿਚ ਬਿਹਤਰ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੀਨਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੋਹਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ। ਸਰੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਉਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੇ ਗੁੰਬਦ ਵਾਲੀ ਮਸਜਿਦ, ਯਾਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ਗੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਾਉਲੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਭੇਰਾ ਕੋਲ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਬਾਹ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਣ ਗਿਆ। 1747 ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂਰ-ਉ-ਦੀਨ ਦੇ ਛਾਪੇ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈਰਾ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀਰਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਭੇਰਾ ਆਨੰਦ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਲਾਮਤ ਰਾਏ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਗਲ ਵਿਰੋਧੀ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਹਿਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1758 ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਸਰਗੋਧਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਤਬਾਹੀ ਮਚਾਈ ਪਰ 1763 ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਥਿਰ ਸਿੱਖ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ 1800 ਵਿਚ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਇਕ ਵਧਦਾ-ਫੁੱਲਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਭੇਰਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਭੇੜ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਡਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋਇਆ। 1863 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਰੇੜਾ ਨੂੰ ਤਹਿਸੀਲ ਹੈਂਡਕੁਆਰਟਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। 1867 ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੇੜਾ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 15000 ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਰੀ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਟਾਊਨ ਹਾਲ, ਅੱਠ ਗੇਟਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ, ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ, ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਮਿਲਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਭੇਰਾ ਵਿੱਚ ਬਗਾਵਤਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ - ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨੂੰ

ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਭਲਵਾਲ, ਸਰਗੋਧਾ ਅਤੇ ਫੁਲਰਵਾਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਮੰਡੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ - ਅਤੇ ਬਗਾਵਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ 1920 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭੇਰਾ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਬਲੈਕਲਿਸਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1923 -24 ਵਿੱਚ ਪਲੇਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕੋਪ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਖੰਡਰ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। 1929 ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਆਏ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਲੇਰੀਆ ਅਤੇ ਹੈਜ਼ਾ ਫੈਲਿਆ। 1992 ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਰੀ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ, ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੇਰਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਵਰਦਾਨ ਸੀ। ਜੇਹਲਮ ਨਾਲ ਭੇਰਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹਿਰ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਦਰਿਆ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ 1897 ਵਿੱਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭੇਰਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜੋ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਘਿਓ ਬਰਾਮਦ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਕਾਬੁਲ, ਮੁਲਤਾਨ, ਦਰਾਜਤ ਅਤੇ ਸੁੱਕਰ (ਸਿੰਧ) ਨੂੰ ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਕਰਾਚੀ ਤੋਂ ਆਯਾਤ ਕੀਤਾ ਯੂਰਪੀਅਨ ਕੱਪੜਾ; ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ ਤੋਂ ਚੌਲ, ਗੁੜ ਅਤੇ ਖੰਡ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੇਮਿਸਾਲ ਖੰਜਰਾਂ, ਲੱਕੜ, ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਉੱਕਰੀ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਚਾਰਪਾਈ ਅਤੇ ਖੇਸ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਹੇਨਾ ਪਾਊਡਰ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਕ ਅਤੇ ਨਿਰਯਾਤਕ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਟੀਸਾ ਅਤੇ ਫੇਨਿਯਾਨ ਨਾਮਕ ਮਿੱਠੇ ਪਕਵਾਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਪਕਵਾਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਕਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਵੰਡ ਤੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਬਾਦੀ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਰਗ ਅਤੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਹੱਲਾ ਖਵਾਜ਼ਗਾਨ ਵਿੱਚ ਮੁਹੱਲਾ ਕੀਮਾ ਵਾਲਾ, ਮੁਹੱਲਾ ਮੁਫਤੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਮਲਕਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਹੱਲਾ ਕੱਚੇ ਵੇਹੜਾ, ਮਿਰਜਾ ਵਾਲਾ, ਮੁਹੱਲਾ ਟਿੱਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮੁਹੱਲਾ ਸਾਹਨੀਆਵਾਲਾ (ਸਾਹਨੀ ਜਾਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਤਿਕਾਰਤ ਆਬਾਦੀ ਸੀ) ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੀਆਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾ ਮੁਹੱਲਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਪੱਛਮੀ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ

ਸਨ ਅਤੇ ਭੇੜਾ ਨੂੰ ਮੀਰਾਣੀ ਨਗਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਫਿਰਕੇ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿੱਤੇ ਕਾਰਨ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭੇੜਾ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਮੁਹੱਲਾ ਸੇਠੀਆਂਵਾਲਾ, ਕਾਦੀਆਂਵਾਲਾ, ਗੋਰਿਆਵਾਲਾ, ਸ਼ੇਖਾਂਵਾਲਾ, ਲੁਹਾਰਾਂਵਾਲਾ, ਕੋਹਲੀਆਂਵਾਲਾ, ਮਹੀਰਾਂਵਾਲਾ, ਹਿਦਾਇਤ ਸ਼ਾਹ, ਚੋਪੜਾ ਮੰਡੀ, ਮਲਹੋਤਰਾਵਾਲਾ ਦੇ ਖੰਡਰ ਹਨ। ਮੁਹੱਲਾ, ਗਾਂਧੀਆਂ ਵਾਲਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਚਿਨਿਓਟੀ ਗੇਟ ਜਾਂ ਚਕਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਲੇਨਾਂ ਮੁਹੱਲਾ ਖਵਾਜ਼ਗਾਨ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹਨ, ਮੁੜ ਵੈਦਾਂ ਦਾ ਪੱਖ - ਅਰੋੜਾ, ਸੇਠੀਆਂ, ਕਪੂਰ, ਚੰਦੀਆਂ, ਮਹਿਤਾ, ਦੁੱਗਲ, ਖੇੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਗਲਾਂ ਦੇ ਹਕੀਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ/ਸਿੱਖ ਗੋਤ; ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਵਾਜ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਾਂ ਖੋਜਾ ਸ਼ੇਖ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨੀ ਕਬੀਲੇ ਹਨ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰੀ ਹਨ। ਮੁਹੱਲਾ ਮੁਫਤੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਅਰਬੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਮੁਹੱਲਾ ਮਲਕਾ ਵਾਲਾ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਹੱਲਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁਹੱਲੇ ਖਵਾਜ਼ਗਾਨ, ਪਿਰਚਗਨ, ਸ਼ੇਖਵਾਲਾ, ਸਾਹਨੀਆਂਵਾਲਾ, ਸੇਠੀਆਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕੋਹਲੀਆਂਵਾਲਾ ਹਨ। ਇਸੇ ਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ੇਖ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਕੋਹੜੀ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਧੋਤੀ ਗਈ ਹੈ (ਮੈਂ ਨੀ ਸੁਰਮਾ ਰੋੜੀਆਂ ਰੋੜੀਆਂ,)

ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ੇਖ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਮੁਸਲਮ ਸ਼ੇਖਾਂ ਮੁੱਛਾਂ ਮਰੋੜੀਆਂ)

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਹੜ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਛੋਟਾ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਸੁਰਮਾ ਕਾਹੀਂ ਤੋਂ ਪਾਇਆ, ਨੀ ਮੇਰਾ ਮਾਹੀਂ ਛੋਟਾ)

ਮੈਂ ਰੋਇਆ ਅਤੇ ਰੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬੇਈਮਾਨ ਹੈ ...

ਗੀਤ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਉੜੀ ਹਜਕਾ ਸ਼ਰੀਫ ਦੇ ਇੱਕ ਗੁਆਂਢੀ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਥਾਪਤ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੁਆਰਾ ਭੇਰਾ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 3 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ -

ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਹਜਕਾ ਵਿੱਚ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਏਥੇ ਤੇ ਢੇਲਾ ਹਾਜਕੇ)

ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਰ ਕਦਮ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ (ਤੇਰੇ ਕਦਮ ਤੋਂ ਸਦਕੇ)

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਹੜ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਛੋਟਾ ਹੈ (ਨੀ ਮੈਂ ਸੁਰਮਾ ਕਾਹੀਂ ਤੋਂ ਪਾਇਆ, ਨੀ ਮੇਰਾ ਮਾਹੀਂ ਛੋਟਾ)

ਮੈਂ ਰੋਇਆ ਅਤੇ ਰੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬੇਈਮਾਨ ਹੈ...

ਹਜਕਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਭਾਵਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਮੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਸਬੰਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹਾਜੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਜਕਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭੇੜਾ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਸਰਗੋਧਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਥਾਂ ਹੈ।

ਸਰਗੋਧਾ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਾਹਿਤਕ ਪਿੰਡ ਤਖ਼ਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੁਸ਼ਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਆਬ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਦੀ ਜੋ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੰਮੂ ਤੋਂ ਭੇੜਾ ਤੱਕ ਲੱਕੜ ਲਿਆਉਂਦੀ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਉੱਕਰੀ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਸੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਸਬੇ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ, ਜੇਹਲਮ, ਪਿੰਡ ਦਾਦਨ ਕਲਾਂ, ਮਿਆਣੀ, ਭੇੜਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਸਨ। (11) ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਖੁਸ਼ਾਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਝਾਂਗੀ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਾਬੀ ਲੁੰਗੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੁਸ਼ਾਬੀ ਢੇਡਾ - ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀ ਲੁੰਗੀ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚੰਪਾ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਚਿੜੀਆਂ ਚਹਿਕਦੀਆਂ ਹਨ (ਬਾਗ ਚੰਬੇ ਦਾ ਧਮਣੀ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ)

ਅਸੀਂ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰਦੇ ਹਾਂ...

ਉਹ ਖੁਸ਼ਬੀ ਲੁੰਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨੇਬਲ ਟਾਪ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ (ਲੁੰਗੀ ਖੁਸ਼ਬਬੀ ਟੰਗੀ ਮਾਹੀ ਫੈਸ਼ਨੀ ਪਾ ਚੌਲਾ)

ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ; ਉਹ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ (ਲੰਗਲਹ ਸੁਣਦਾ ਕੇਡਾ ਬੇਪਰਵਾਹ ਢੇਲਾ)

ਚੰਪਾ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ ਚਿੜੀਆਂ ਚਹਿਕਦੀਆਂ ਨੇ...

ਅਸੀਂ ਬਹਾਦਰ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ

ਖੁਸ਼ਬ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਬਸਤੀ ਸੀ ਜੋ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇਕਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੌਰੀਆ, ਇੰਡੋ-ਯੂਨਾਨੀ, ਗੁਪਤ, ਗੋਰੇ ਹੰਸ, ਕੁਸ਼ਾਨੋ-ਹੇਫਥਲਾਈਟ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਅਧੀਨ ਸਭਿਅਤਾ ਬਣੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਗਜ਼ਨਵੀ ਸ਼ਾਸਕ ਸੁਲਤਾਨ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ ਹਰਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਸਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਸ਼ਬ ਦਾ ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਵਿਘਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਚੱਖਣ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ ਤਲਾਬ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਚੱਖਣ 'ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਦੇ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਦੇ ਭੂਗੋਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਜ਼ਨਵੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੁਸ਼ਬ 'ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਤੁਰਕੋ-ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਦੇਖਿਆ, ਡਾ. ਮਨਜ਼ੂਰ ਏਜਾਜ਼ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਇਸਲਾਮਿਕ ਹਮਲਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸੀ ਅਤੇ

ਵਪਾਰਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਸੀ" (12) - ਜੋ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਰਿਹਾ। ਤਬਕਤ - I - ਨਸੀਰੀ, ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ; ਉਚਾ, ਤਬਰਹਿੰਦ, ਕੁਹਰਾਮ, ਸਰੁਸਤੀ, ਖੁਸ਼ਾਬ, ਮਖੀਆਲਾ, ਫਤਿਹਗੰਜ, ਿਪੰਡ ਦਾਦਨ ਖਾਂ, ਸ਼ਾਹਪੁਰ, ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ, ਭਾਕਰ, ਅਟਕ, ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ, ਸਫ਼ੋਰਾ, ਸਰਹਿੰਦ, ਕਸੂਰ, ਕਬੂਲਾ, ਹੁਜਰਾ, ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਅਤੇ ਚੰਬਾ - ਉਪਰੋਕਤ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਚੰਬਾ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਚਾਰਬਾਗ-ਆਈ-ਪੰਜਾਬ ਗਣੇਸ਼ ਦਾਸ ਦੁਆਰਾ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਹੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਟਕ ਅਤੇ ਡੰਗਲੀ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾ, ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਦੀ ਵਧਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਵੀਂ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਸਿਆ ਖੁਸ਼ਾਬ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਾਬ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਭਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸੀ ਬਿਰਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ. ਟਿਵਾਣਾ ਸਰਗੋਧਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਸਨ, ਰਾਜਪੂਤ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨੀ ਵਰਗ ਤਲਵਾਰਬਾਜ਼ੀ, ਤੰਬੂ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਵਿੱਚ ਸੱਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹੇ। (13) ਟਿਵਾਣਾ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਾਨਤਾ ਵਜੋਂ ਫ਼ੀਫ਼ ਅਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚਾਪਲੂਸੀ ਕਾਰਨ 1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਾਬ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਬਿਰਾਦਰੀ ਅਵਾਨ ਸੀ, ਜ਼ਮੀਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਮਾਰਸ਼ਲ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਅਵਾਨਾਂ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਫੌਜ ਦੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰਕ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਭਾਈਚਾਰਾ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਸਮੂਹ ਗੱਕੜਾਂ, ਜੰਗੂਆਂ

ਅਤੇ ਅਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 90% ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਉੱਤਰੀ ਲੂਣ ਰੋਜ਼ ਟ੍ਰੈਕਟ ਤੋਂ ਫੌਜ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਬੀਲਾ ਜੋ ਰਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ ਬਲੂਚ ਅਤੇ ਕੁਰੈਸ਼ੀਆਂ ਸਨ। ਰੋਡਾ ਥਾਲ, ਖੁਸ਼ਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਮ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਥਾਂ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਖਰਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ - ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੁਸ਼ਾਬ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਜਿੱਤ ਲਈ ਇੱਕ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ, ਖੁਸ਼ਾਬ ਉੱਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਜਿੱਤਣ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਤਰਾਲਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਧਾ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ 1810, 1816, 1817 ਅਤੇ 1818 ਵਿੱਚ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਸਾਹੀਵਾਲ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਰਿਹਾ।

ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਸਿਆ ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਸਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਸੁਕੁਰ ਨੂੰ ਘਿਓ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਦਰਾਜਤ ਨੂੰ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਬਰਾਮਦ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖੱਦਰ ਦਾ ਹੈਂਡਲੂਮ ਕੱਪੜਾ ਅੱਜ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ ਉਤਪਾਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਲਟ ਰੋਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੀਜੀ ਗਈ ਕਣਕ ਕਰਾਚੀ ਨੂੰ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਇੱਕ ਉਤਪਾਦ ਸੀ ਜੋ ਮਹਿਮੂਦੀਏ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੁਸ਼ਾਬ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਅੰਦਰ ਹੈ...' ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰ ਖੁਸ਼ਾਬ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ।

ਕੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕਤਾਰਾਂ, ਆਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰੀਏ (ਬੰਨੇ ਕੇਲੇ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਛਬੀਲਾਂ ਨੀ)

ਮੈਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਵਾਂਗਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ

...

ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਬ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਏਥੇ ਤੇ ਢੋਲ ਖੁਸ਼ਾਬ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ (ਸੌਣ ਨਾਂਦੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਖਾਬਾਂ)

ਕੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕਤਾਰਾਂ, ਆਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰੀਏ (ਬੰਨੇ ਕੇਲੇ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਛਬੀਲਾਂ ਨੀ)

ਮੈਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਵਾਂਗਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ... (ਰੁਠਾ ਮਨਾ ਲੈ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤਸਲੇ ਨੀ...)

ਨੋਟਸ

ਬਿਬਲੀਓਗ੍ਰਾਫੀ

ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਰੋਤ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਗਾਂਧੀ, ਰਾਜਮੋਹਨ। ਪੰਜਾਬ: ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੋਂ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ ਤੱਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ। ਅਲੇਫ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, ਦਿੱਲੀ, 2015।

ਮੰਦਰ, ਆਰ.ਸੀ. ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਥਾਵਾਂ। ਐਡ. ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ। ਅਮਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ, 1991।

ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਰਾਜਟੀਅਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ। ਨਵਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਵੋਲ 5-23, ਕਲੈਰੇਂਡਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਆਕਸਫੋਰਡ, 1908।

ਪੰਜਾਬੀ

ਔਲਖ, ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਪਾਦਕ। ਮਾਝੇ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ, ਸਾਹਿਤ ਘਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1985।

ਭੁੱਟਾ, ਸਈਦ, ਕੰਪਾਈਲਰ। ਨੈਣ ਨਾ ਮੁੜਦੇ ਤਕੇ: ਝੰਗ ਦੇ ਗਾਉਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2016।

ਰਾਜਪਾਲ, ਹੁਕਮ ਚੰਦ। ਮੁਲਤਾਨੀ ਲੋਕ-ਗੀਤ। ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪਟਿਆਲਾ, 1996।

ਸਿੰਘ, ਨਾਹਰ। ਚੰਨਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਚੰਨੀ: ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਲੰਗੜੇ, ਛੜੇ ਤੇਰੀ ਚੰਨੀ। ਨੰ. 3, ਵੋਲ.

1, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪਟਿਆਲਾ, 1991।

ਸਿੰਘ, ਨਾਹਰ। ਲੋਂਗ ਬੁਰਜੀਆਂ ਵਾਲਾ: ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ। ਨੰ. 2, ਵੋਲ. 2, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪਟਿਆਲਾ, 1991।

ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਮੀਡੀਆ

ਲੇਖ

"ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨਹਿਰੀ ਬਸਤੀਕਰਨ" ਡਾਨ. 16 ਅਪ੍ਰੈਲ 2011.

dawn.com/news/621464

"ਖੁਸ਼ਾਬ ਤਹਿਸੀਲ, ਖੁਸ਼ਾਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ" ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੋ: ਮਿਲ ਕੇ ਚੁਸਤ ਯਾਤਰਾ ਕਰੋ।

[discoverworld.com/Pakistan/Punjab/Khushab-District/Khushab-](http://discoverworld.com/Pakistan/Punjab/Khushab-District/Khushab-Tehsil:In-depth#Why-Visit)

[Tehsil:In-depth#Why-Visit](http://discoverworld.com/Pakistan/Punjab/Khushab-District/Khushab-Tehsil:In-depth#Why-Visit)

ਬਲੌਗ

"ਭੇਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਰਗੋਧਾ, ਪੰਜਾਬ ਪਾਕਿਸਤਾਨ"। ਭੇੜਾ ਤਹਿਸੀਲ: ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਭੇੜਾ,

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਰਗੋਧਾ, ਪੰਜਾਬ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ। [bheratehsil.blogspot.in/2017/08/bhera-](http://bheratehsil.blogspot.in/2017/08/bhera-distirct-sargodha-punjab-pakistan.html)

[distirct-sargodha- punjab-pakistan.html](http://bheratehsil.blogspot.in/2017/08/bhera-distirct-sargodha-punjab-pakistan.html)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ*
ਲੈਕਚਰਾਰ ਦਿੱਲੀ (ਪੰਜਾਬੀ)

ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਂ ਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਿਹਾ' ---ਕੂੰਡਾ, ਘੋਟਣਾ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ ਉਥੇ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਪਹਿਰਾਵਾ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਨਪਸੰਦ - ਖੁਰਾਕ ਵਿੱਚ ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ, ਗੁੜ, ਘਿਉ, ਦਹੀਂ, ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁੱਧ ਲੱਸੀ ਦੀ ਆਮ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੌਸਟਿਕ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖਾਣਪਾਣ ਕਰਕੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। - ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾਲ, ਚੌਲ, ਕੜੀ, ਕਾਲੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਟੀਂਡੇ, ਕੱਦੂ, ਭਿੰਡੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਕਾਲੀ ਤੋਰੀ, ਰੋਭੀ, ਗਾਜਰਾਂ, ਬੇਗਨ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਖੁਰਾਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਵੇਂਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ - ਲੋਕ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਖਾਣਪਾਣ ਛੱਡਿਆ ਜਾਣ - ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰੰਗੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣਾ ਤਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਲ ਹੋਏ ਜਦੋਂ ਭੁੱਖ ਡੰਗਰ ਚਾਰਦੇ-ਲੱਗਣੀ ਤਾਂ ਗਾਜਰਾਂ, ਮੁੱਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ ਪੁੱਟ ਕੇ ਖਾਹ ਲੈਣੇ, ਕੱਚੀਆਂ ਅੰਬੀਆਂ, ਅੰਬ ਤੇੜ ਕੇ ਖਾ ਲੈਣੇ, ਖਰਬੂਜੇ, ਹਦਵਾਣੇ ਵਾੜੇ ਵਿਚੋਂ ਤੇੜ ਖਾ ਲੈਣੇ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀ ਮੌਡਲਰ ਕਿਚਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਉਦੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲਿਆ। ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਰਸੋਈ।-ਮੁਰਾਦੇ ਘਰ ਤੇ ਸਾਦ

ਸਾਡੀ ਮਾਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਬੀਬੀ ਕਹਿ ਕੇ-ਸੱਦਦੇ ਸੀ ਜਦੋਂ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਾਥੀਆਂ ਜਾਂ ਬਾਲਣ ਦੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਤਵੇ ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਬੋਰੀ ਗਰਮ ਫੁਲਕੇ-ਤੇ ਬੈਠ ਗਰਮ, ਸਬਜ਼ੀ, ਦਾਲ ਜੋ

ਕੁੰਡੇ, ਘੋਟਣੇ ਨਾਲ ਪੀਸ ਲੂਣਦਾਨੀ ਵਿਚੋਂ ਪਏ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਸੀ ਸਾਰੇ ਸਵਾਦ ਨਾਲ ਛਕਦੇ ਸੀ।

ਬੀਬੀ ਜਿਸ ਨੇ 'ਹਾਰੇਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਕੜ੍ਹਨ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੁਲਾਬੀ ' ਭਾਅ ਮਾਰਨ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਮੋਟੀ ਮਲਾਈ ਉਸ ਉਪਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁੱਧ ਸਾਨੂੰ ਪੀਣ ਲਈ ਦੇਣਾ ਉਹ ਸਵਾਦ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤੌੜੀ ਵਿਚ ਸਾਗ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੁਲ੍ਹੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਗ ਵ ਉਪਰ ਰੱਖ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਿੱਚ ਮੱਖਣ ਪਾ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਖਾਂਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਉਂਗਲੀਆਂ ਚਟਦੇ ਰਹਿ ਜਾਈਦਾ ਸੀ।

ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸਵਾਦੀ ਖਾਣੇ ਦੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਤਾਂ। ਪਾਠਕੋ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਜ ਵਾਂਗੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਯੰਤਰਾਂ ਨੇ ਰਸੋਈ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਰੱਖੀ। ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਮਿਕਸੀ, ਗਰਾਂਈਡਰ, ਬਲੈਂਡਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਸੁਆਣੀਆਂ ਦਾਲ, ਸਬਜ਼ੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਟਨ ਦਬਾ ਕੇ ਝੱਟ ਨਾਲ ਮਸਾਲਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੰਮ ਝੱਟਪਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਰਸੋਈ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਕੁੰਡੇ, ਘੋਟਣੇ ਦੀ। ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਹੀ ਰਸੋਈ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਬਤ ਰੂਪ ' ਵਿਚ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਸੁਕਾ ਕੇ ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਰਾਹੀਂ ਕੁੱਟ ਕੇ ਪੀਸ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲੂਣਦਾਨੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਬਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਲੂਣਦਾਨੀ ਹਰਬਲ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵਾਂਗ ਸਰਦਾਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੂਣ, ਮਿਰਚ, ਮਸਾਲਾ ਹਲਦੀ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ, ਜੈਫਲ, ਛੋਟੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਇਲਾਇਚੀ, ਮਲੱਠੀ, ਸੁੰਡ, ਹਿੰਗ, ਜਵੈਤਰੀ ਆਦਿ ਸਾਬਤ ਪਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਵਿੱਚ ਪੀਸ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਸੀ। ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਨੂੰ ਕਈ ਲੋਕ ਡੋਰੀ ਡੰਡੇ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ

ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਨ। ਕੁੰਡਾ ਪੱਥਰ ਜਾਂ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁੰਡੇ ਦਾ ਸਾਥੀ ਘੋਟਣਾ ਨਿੰਮ ਦੀ ਸਖਤ ਲੱਕੜ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਠੰਡਿਆਈ, ਸੱਤੂ, ਭੁੱਗਾ ਆਦਿ ਵੀ ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਨਾਲ ਘੋਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਚੇਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬੀਬੀ ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਨਾਲ ਉਹ ਬਦਾਮਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਈ ਕਈ ਪਦਾਰਥ ਪਾ ਕੇ ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਰਾਹੀਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲਾ ਕੇ ਘੋਟ ਕੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਰਦਾਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਲਾਸ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਗਲਾਸ ਭਰ ਬੜੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਸਵਾਦ ਨਾਲ ਪੀਂਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਸਵਾਦ ਅੱਜ ਦੇ ਬਜਾਰੂ ਵਿਕਦੇ ਸ਼ਰਬਤਾਂ ਜਾਂ ਜੂਸਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਦੋਸਤੋ ਘੋਟਣੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਏਨੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਲੀ ਮੁਟਿਆਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਮਨਪਸੰਦ ਘੋਟਣੇ ਬਣਵਾ ਕੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਜਾਉਂਦੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਕੱਲ ਤਾਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪੀਸੇਪਸਾਏ ਮਸਾਲੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਰੱਖੀ - ਵੱਖ ਡੱਬੀਆਂ ਵਿਚ ਸੀਮਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਹੁਣ -ਬਰੰਗੀ ਵੱਖ-ਡਿਜਾਇਨਰ ਤੇ ਰੰਗ ਲੂਣਦਾਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜੇਕਰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬੱਸ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਛੇ-ਤਰਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਵਜੋਂ। ਲੇਕਿਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਦਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਸਾਲੇ ਪਾਉਣ ਤੇ ਚਟਣੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੁੰਡੇ ਘੋਟਣੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕੁੰਡਾ, ਘੋਟਣਾ ਰਸੋਈ ਦਾ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਸਰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸਰੀਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਬੀਮਾਰੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਜੇ ਕੁੰਡਾ, ਘੋਟਣਾ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮੁੱਢਲਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਈਏ ਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਰੱਖੀਏ।

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਸੁਖ'

ਘਰ ਦੀ ਧੁਰੀ --- ਮਾਂ

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਸੁਖ'

ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਦੀ ਧੁਰੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਜੇਕਰ ਸਿਹਤ ਪੱਖੋਂ ਠੀਕ ਰਹੇ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।

ਉਂਝ ਜੇਕਰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਗਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਨ ਭਰ ਦੇ ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਂਝ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ੀ ਹੀ ਟਾਲ-ਮਟੇਲ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਹ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸ਼ੌਂਕ ਦੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਅੱਧੀ ਉਮਰ ਤਾਂ ਘਰ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੀਅ ਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਭਾਵੇਂ ਮਾਂ ਬੀਮਾਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿ ਅੱਜ ਮੈਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਜੇਕਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ, ਪਤਨੀ, ਭਾਬੀ, ਦਰਾਣੀ ਵਜੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਿੰਝ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਉਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਘਰ ਹੀ ਰੁੱਕ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਘਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ। ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ, ਸਿਹਤ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਮਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਉਂਝ ਦਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਮਮਤਾ ਦੀ ਕਣੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਪਾਈ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਸਰਦ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਿਮਾਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਨੂੰ ਉਹ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਬਰ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਵੇ।

ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਔਰਤ ਜਿਸ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦਫ਼ਤਰ, ਫੈਕਟਰੀ, ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਜੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਥੱਕਦੀ ਤੇ ਅੱਕਦੀ ਵੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਨਿੱਘਰਦੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਨਿਭਾਉਂਦੀ

ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਜਦੋਂ ਸਥਿਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਘਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਸ਼ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ।

ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਘਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਮਾਂ ਰੂਪੀ ਔਰਤ ਕਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਜੇਕਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨਾਂ ਮੁਹੀ ਭਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਦੇ ਬੋਲਾਂ 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ' ਨਾਲ ਘਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਲੇਕਿਨ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਹਰ ਉਸ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ'। ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮਕਾਰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਖਰ ਉਹ ਹੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਧੁਰੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਘਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਲਮੇਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਸਕੀ ਹਾਂ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੇ ਡੈਸਕ ਤੋਂ ਪੱਤਰ
ਸੁਨੀਲ ਭਾਟੀਆ ਦੁਆਰਾ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ

ਮੈਂ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2024 ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੋਬਾਈਲ ਫ਼ੋਨ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉੱਨਤ ਨਾਲ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਭਵ ਸਾਧਨ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕੀ ਹਨ. ਸੋਸ਼ਲ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਵੀਡੀਓ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਗੜਬੜ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਕਮਾਂ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦਾ ਇਹ ਚਰਿੱਤਰ ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਮੂਲ ਗੁਣ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਸੀ, ਗਰੀਬੀ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ. ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੱਲੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ। ਜਗੀਰੂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੇਕਾਰ ਹਸਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ

ਨਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ, ਜੋ ਇਹ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸੀਮਿਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਝਗੜਿਆਂ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਬੇਝ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਭਾਵੁਕ ਸਨ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਝੱਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਕਾਰਕ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੰਨੇ ਲੰਬੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖਤਾ ਪਲਟਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ?

ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ 1901 ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਦੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ? ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਸਮਾਜਿਕ ਉੱਨਤੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਗਲਤ ਪਹਿਲ ਛੱਡਣਗੇ। ਲੋਕ ਅਵਾਜ਼ ਰਹਿਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਲੋਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਅਣਜਾਣ ਜਾਂ ਅਣਜਾਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਚਣ ਵਾਲੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ, ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ।

ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗ਼ਰੀਬੀ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਓਨਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉੱਚ ਜਾਤਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਕੋਈ ਉਚਿਤ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ

ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੀ ਜੋ ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਅਤੇ 1901 ਤੋਂ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਫਾਰਸੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮ ਪੁਸਤਕ ਦੁਆਰਾ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਨਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੁਆਰਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਲਈ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਤ ਸਕੂਲ ਬਣਾਏ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ? ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਪਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੁਰਤਗਾਲੀ, ਯੂਨਾਨ, ਤੁਰਕ ਹੁਨਾਂ, ਮੁਗਲਾਂ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ 1000 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਗੁਲਾਮ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਕੀਤਾ? ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਕਤਲ, ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਤਨ ਤੋਂ ਉਖਾੜ ਕੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਣਜਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਿਆਸੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨੁਕਸ ਸੀ ਜੋ ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਲੋਕ ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਲੜੇ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਕਮਾਤਰ ਅਪਵਾਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਆਖਰੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨੌਂ ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਅੱਗ. ਰਿਆਸਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਚਾਲਾਂ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਆਪਣੇ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਉਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਮ ਘੁਟਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਾਂ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਰ ਗਏ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਅੱਗ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਆਪਣੇ ਗੋਦ ਲਏ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵਾਰਸ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲੜਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸਾਲ 1857 ਵਿਚ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਦੁਸ਼ਮਣ - ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਲਈ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਹਾਕਮਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਮੈਂ 1857 ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਆਮ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਤੱਕ 1857 ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ

ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੜੇ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁੱਖਾਂ, ਖਾਣਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਲੜੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਆਪਣਾ ਨੈਤਿਕ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। .

ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਦੋ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਕੀ ਸਨ? ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਅੰਤਮ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਨਵ-ਵਿਆਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਆਵਾਜ਼ ਜਾਂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡੱਕਿਆ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਾਟ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਫਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਤੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾ ਕੇ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਲਾਟ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਿਆ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਰਸਮੀ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਦੇ ਸਰੋਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸੀਲੇ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗ ਬਾਲਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਲੇਰਾਨਾ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ, ਕੋਈ ਵੀ

ਔਰਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਅੰਦੋਲਨ ਜੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਲਦੀ ਹੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਡਾਇਨੇਮੋ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਕਿਹਾ, "ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਰੰਤ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ," ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਧਰਮ ਉਸ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਆਯਾਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ।"

ਇਸ ਗੱਲਬਾਤ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਨੈਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਉੱਖੜ ਚੁੱਕੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਥੋਪਾਈ ਗਈ ਨੈਤਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜੇ ਕੁਝ ਬੇਚੈਨੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅਸ਼ਾਂਤ ਮਨ ਇੱਕ ਦੰਗੇ ਦੇ ਰੂਪ

ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਇਸ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਿ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ, ਧੋਖਾ ਕਰਕੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਫ਼ਰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ।

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਇੱਕ ਸੱਯਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਰਿਵਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ 'ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ' ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਬੇਰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਸਪਾਂਸਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਕਲ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ। ਸਰੋਤੇ ਵੀ ਕਵੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾਠ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਲਿਖਤ ਲਈ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਭਰਮਿਣ ਦੀ ਧੀ ਭਾਗਬਰੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਸਗਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ। ਦੋਵਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਸੰਯੁਕਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਰਬਪੱਖੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਸੋਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਹ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨਾਲ ਬਿਹਤਰ ਜੀਵਨ ਲਈ ਤਜਰਬਾ ਅਤੇ ਖੋਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਲੰਬੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਨਕ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਉਦਾਹਰਣ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇਸਤ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਤ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਤਿ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਬੇਰਹਿਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਹਿਲੂ ਜੋੜਿਆ। ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨੇ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ। ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਲ ਕੇ ਅਨਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮੂਹਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਜਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਰਬਲਾ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ, ਹਿੰਦੂ ਭਰਮਿਣ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੱਤ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਇਮਾਮ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੁਸੈਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਜਾਏ ਗਏ।

ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਿਸ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ਮਰਨ ਲਈ ਜੀਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਯੁਕਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਦਰਾੜਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਕੇਤ ਵਪਾਰਕ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੂਜੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਲੈਣਦਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਗੁਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਅੰਤਰ-ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਵਿਗੜ ਗਏ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਸਲੀਅਤ ਕੁਝ ਸੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਆਸ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਦਲੀ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ

ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ। ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀਆਂ ਇਹ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੰਡ ਦੇ ਦੰਗਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ।

ਉਹ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਲੜੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਤਖਤਾ ਪਲਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਵਾਪਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਅਤਿ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਕੇ ਭਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ 90% ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਹੀ ਰਹੇ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਕੋਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਲਈ ਮਰਨ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਨਵੇਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਚਰਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਸੰਸਾਰ। ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰਗੋਵਿੰਦ ਖੁਰਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਬਦੁਸ ਸਲਾਮ ਅਪਵਾਦ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਮੱਧਮ ਕਵੀ, ਲੇਖਕ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਓ।

ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਸਕ ਰੱਬ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਵੇ। ਲੋਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਵਜੋਂ ਟੈਕਸ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕੋ ਇਕ ਕਾਰਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸੀ ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ। ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਗੁੰਮ ਸੀ

ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਧਰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਸੀਮਾ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਤੰਤਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਿਓ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਟੈਕਸ ਦਿਓ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਟੈਕਸ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਪ-ਉਤਪਾਦ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਰਹੱਦ ਦੀ ਰਾਖੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੰਤਰ ਨੇ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਡਾਕਘਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਤੇਜ਼ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਦਮਨ ਲਈ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੇਲਵੇ ਨੈਟਵਰਕ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਤਾਇਨਾਤੀ ਲਈ ਤੇਜ਼ ਫੌਜੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਤਮਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਨਵੀਨਤਮ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕੀਤਾ।

ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਂਕ ਦੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਨੰਦ ਮੱਠ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਚੰਦ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਹਰ ਰਿਆਸਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਦੇਵੀ (ਕੁਲ ਦੇਵੀ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕੌਮੀ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਨੰਦ ਮੱਠ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਗਲਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਜੇ ਰਾਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹਲੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੜਾਈ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।' ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰ ਗੋਵਿੰਦ ਰਾਏ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਨੰਦ ਮੱਠ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਲਈ ਫੌਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨਾ ਕਰਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੌਜੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜੇ, ਹਥਿਆਰ,

ਗੋਲਾ-ਬਾਰੂਦ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮਿਲਟਰੀ ਫੋਰਸ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਂਹ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਜਿਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਨਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ। ਕੁਝ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਵੀ ਗਏ। ਹਿੰਦੂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸਥਾਨਕ ਦੇਵੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਬੁਝਾਈ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਦਮਨ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਅਸਹਿ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ? ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਲੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਕੱਟੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਅੱਤ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਉਬਾਲ ਸਕਿਆ। ਹਮਲਾਵਰ ਹਰ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਆਪਕ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਮ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਬਾਕੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੀਮਤ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਭਰੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਹਾਸਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਦਾ ਮਨ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਗਿਆ।' ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਲਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠਣਗੇ? ਮੈਂ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਮੁਖੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਕਦੇ ਵੀ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵੀ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮਹਾਨ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੈਦਰ ਅਲੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਿਰੋਧ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਪਠਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਜਨਰਲ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਬਰ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਸਾਲ ਬਿਤਾਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮਾਰਥਾ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੰਜ ਲੱਖ ਫੌਜ ਨਾਲ ਮਾਰਥਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਬਿਤਾਏ। ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਆਪਕ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਇਤਿਹਾਸ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਦਿਆਲੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹਾਸੇ ਦਾ ਪਾਤਰ ਜਾਂ ਖਲਨਾਇਕ ਬਣਾਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਅਨਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ?

ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਅਸਲ ਤਾਕਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਉਭਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਭਾਵਨਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬੀਫ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨਹੀਂ ਲੜੀ ਸਗੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ।

ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਦੋਹੇ ਬੋਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁਲੇਸ਼ਾਹ, ਕਬੀਰ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਆਪਕ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ulers. ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਜੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। 1905 ਵਿੱਚ ਗਾਂਧੀ ਦੇ 'ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਤਿੰਨ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨ' ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਚਾਚਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤਮਈ, ਅਹਿੰਸਕ ਅੰਦੋਲਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ

ਧਰਮਾਂ ਦੇ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਏ ਸਨ।

ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ 1839 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੋਹਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੁਲਾਮ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮੋੜ ਪੰਜਾਬ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬੀ, ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜੇ, ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ

ਸੁਨੀਲ ਭਾਟੀਆ ਨੇ ਡਾ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ

www.southasiaresearchcentre.in

dr_subha@yahoo.com

ਟੈਲੀਫੋਨ-91-11-27853470®

ਆਰਾਮੀਮੁੱਦੇ

ਦਸੰਬਰ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-12

ਡਾ: ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੂਰ .ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਵਿਭਾਗ: ਸਕੂਲ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ 10 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ, 3 ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਲੇਖ, ਖੋਜ ਪੱਤਰ, ਰਿਫਰੈਂਸ ਕੋਰਸ ਵਰਕ, NEP ਸੈਮੀਨਾਰ, ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਆਧੁਨਿਕ ਫੋਕਸ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਪੱਤਰ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਆਦਿ।

ਜਨਵਰੀ 2025 Vol-4 ਨੰ-1

ਪ੍ਰੋ ਅਤੇ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਯੋਗ ਰਾਜ ਅੰਗਰੀਸ਼, ਬੀ.ਏ. ਆਨਰਜ਼. ਸਕੂਲ, ਐਮ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼), ਐਮ.ਫਿਲ. (ਪੰਜਾਬੀ), ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. (ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਫੈਕਲਟੀ)

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਲੋਚਕ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਫਰਵਰੀ 2025 ਭਾਗ 4 ਨੰ-2

ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ

ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਸਲੀ ਗਾਥਾ ਭਾਗ 1 ਸੰਪਾਦਨ

ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਸਲੀ ਗਾਥਾ ਭਾਗ 2 ਸੰਪਾਦਨ

ਮੇਤੀ ਰਾਮ ਕਹਾਣੀ, ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਸੰਪਾਦਨ

ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ - ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਸੰਪਾਦਨ

ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਸੂਰਜ ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਸਾਦੀ (ਸਿਮਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥ) ਸੰਪਾਦਨ

ਜਿਥੇ ਪਾਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਜੀਵਨੀ)

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੱਗ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ (ਜੀਵਨੀ)

ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸੱਚ (ਇਤਿਹਾਸ)

ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਅਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਬਲਿਊਸਟਾਰ (ਸੰਪਾਦਨ)

ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੇਸ਼-ਬਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰਚੇ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਮਾਰਚ 2025 Vol-4 ਨੰ-3

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾ: ਰੌਣਕੀ ਰਾਮ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ

ਅਪ੍ਰੈਲ 2025 ਭਾਗ-4 ਨੰ-4

ਰਜ਼ਾ ਨਈਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਖੋਜਕਾਰ, ਅਨੁਵਾਦਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਪਾਠਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਯੂਕੇ ਵਿੱਚ ਲੀਡਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਫੋਏਟਵਿਲੇ, ਯੂਐਸਏ ਵਿੱਚ ਅਰਕਨਸਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਮੱਧ ਪੂਰਬੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਇੱਕ ਦਹਾਕੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮਿਸਰ, ਯਮਨ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦ ਵਾਇਰ ਅਤੇ ਆਉਟਲੁੱਕ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਦ ਫਰਾਈਡੇ ਟਾਈਮਜ਼ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਤੰਬਰ 2014 ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਬੁੱਕਸ ਵੀਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਕਰਨ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਲੇਮੋਪੋਲੇ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਗਾਤਾਰ ਪੰਜ ਸੰਸਕਰਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਖਨਊ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਫੈਸਟੀਵਲ (ਦੇਵੇਂ 2014 ਵਿੱਚ), ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਵਿਨੀਪੈਗ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਫੈਸਟੀਵਲ (ਕੈਨੇਡਾ, ਸਤੰਬਰ 2017), ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਤਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ TEDx (ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ TEDxLUMS, ਲਾਹੌਰ, ਅਪ੍ਰੈਲ 2018 ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (ਸਭ ਤੋਂ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ LUMUN 17, ਲਾਹੌਰ, ਜਨਵਰੀ 2021 ਵਿੱਚ) ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ। ਉਹ ਯੂਕੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਕਾਰੀ 2013-2014 ਚਾਰਲਸ ਵੈਲੇਸ ਟਰੱਸਟ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕ ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਕੰਮ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਦਘਾਟਨੀ 2017 ਜਵਾਦ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇਨਾਮ ਲਈ ਉਪ ਜੇਤੂ/ਫਾਇਨਲਿਸਟ ਹੈ। ਉਰਦੂ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ (ਭਾਰਤ) ਲਈ, ਅਬਦੁੱਲਾ ਹੁਸੈਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇੱਕ

ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ 'ਬਹਾਰ' (ਬਸੰਤ) ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ (ਅੰਜੁਮਨ ਤਰਾਕੀ ਪਾਸੰਦ ਮੁਸੰਨਫੀਨ) ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣਵੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, 2021 ਵਿੱਚ (ਕਵੀ ਦੀ 100ਵੀਂ ਜਨਮ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਮਈ 2025 ਭਾਗ-4 ਨੰ-5

ਡਾ. ਰੇਬੀਨਾ ਯਾਸਮੀਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੀ ਇਸਲਾਮੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਦਾ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਡਾ. ਯਾਸਮੀਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਾਲ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰ ਆਫ਼ ਫਿਲਾਸਫੀ (ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ.) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। HEC-ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੌਥੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸਦੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ "ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ" ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ, ਜੋ ਕਿ ਨਾਮਵਰ ਬਲੂਮਸਬਰੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਛਾਪ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਯਾਸਮੀਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਡਾਕਟਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਅਤੇ ਸੂਝ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸੱਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਜੂਨ 2025 ਭਾਗ-4 ਨੰ-6

ਪ੍ਰੋ: ਡਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੇਵੇਸ਼ਵਰ, ਐਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ); ਐਮ.ਐੱਡ., ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ., ਐਮਰੀਟਸ ਫੈਲੋ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗ੍ਰਾਂਟਸ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 2017-2019 ਰੈਸਟ ਐਡੀਟਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਪੀਲ:

ਅਸੀਂ ਸਲਾਹੀਅਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਅੰਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਸਹਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲੇਖ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

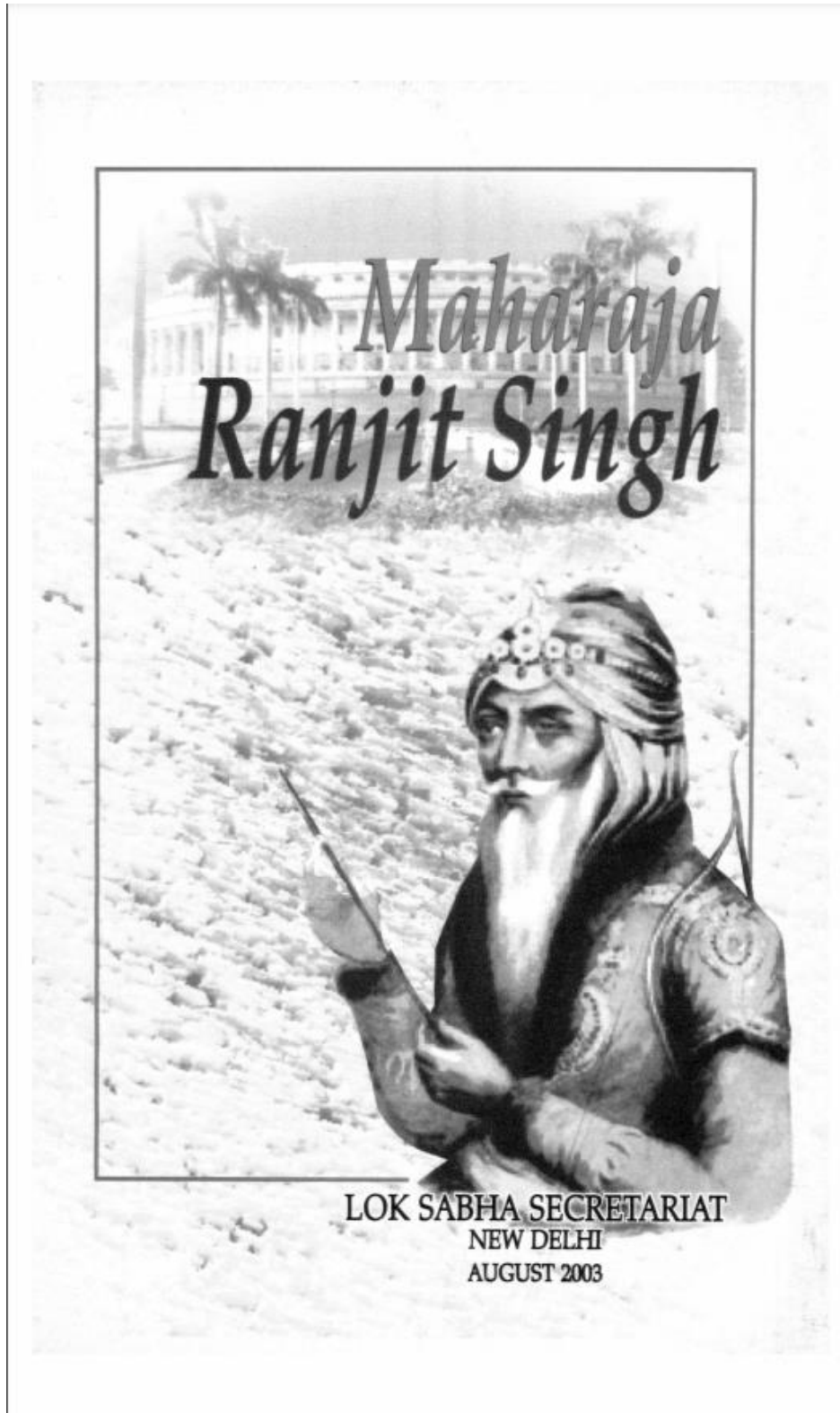
ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਈਮੇਲ 'ਤੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਣ:

dr.bhatiasunil@gmail.com

dr_subha@yahoo.com

ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ:

ਜਾਬ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ: ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਗਾਇਕ

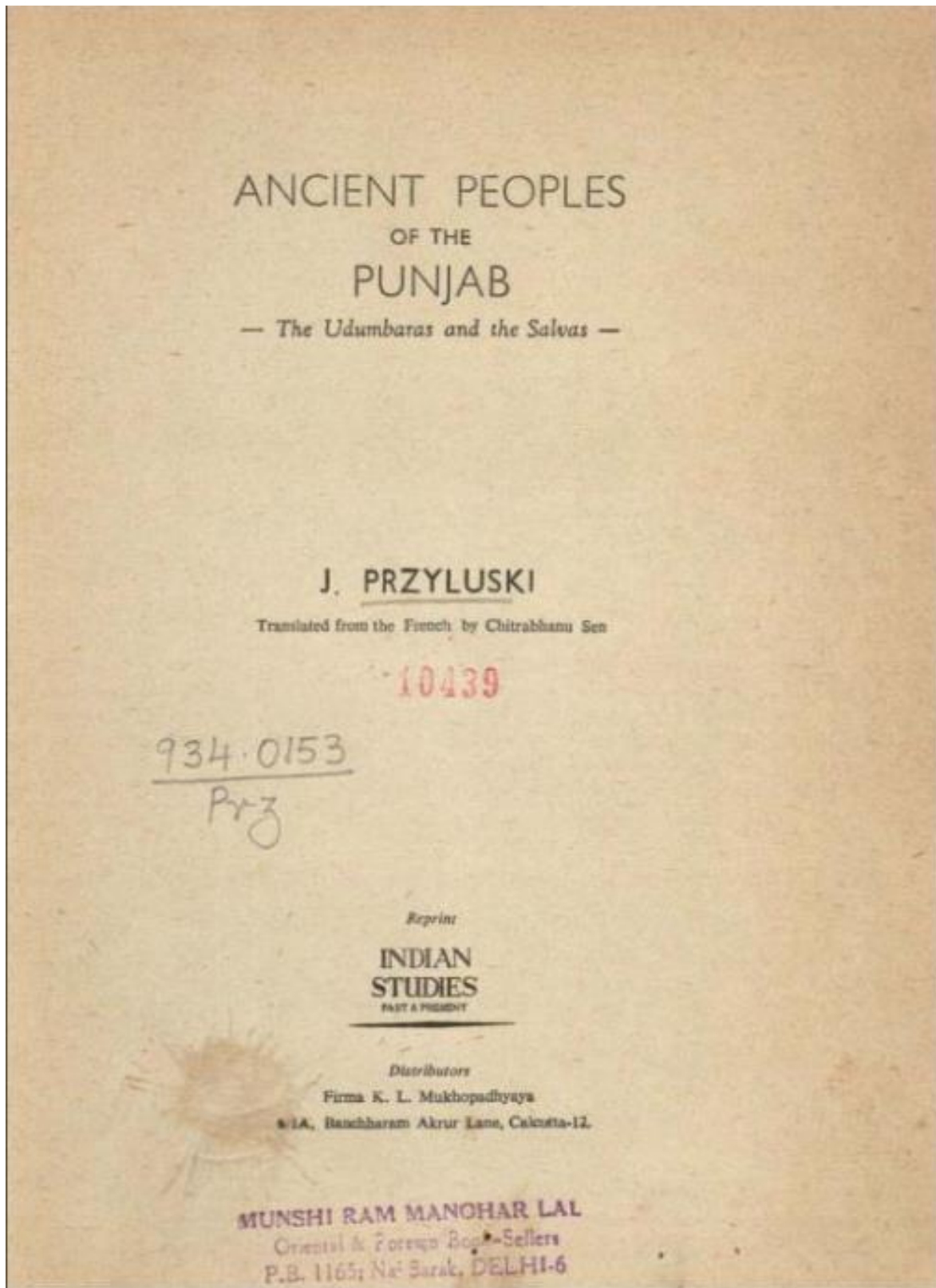

(ਭਾਈ ਦੇਸਾ)

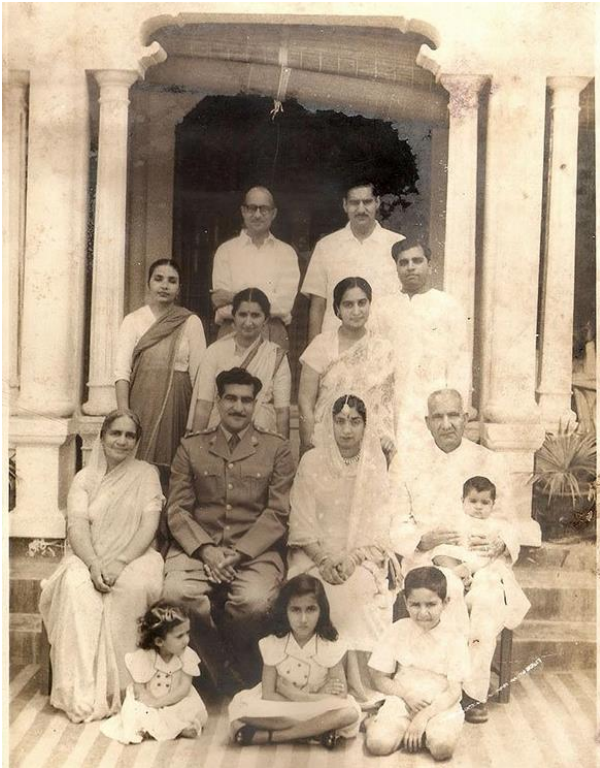
ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ 78rpm ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਦਾ ਇੱਕ ਗੀਤ। ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਭਾਈ ਸੈਣ ਦੱਤਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਭਾਈ ਸੈਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਦੋਵਾਂ ਨੇ 1900 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਨੂੰ ਫਿੱਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। 1914-1932 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਭਾਈ ਸੈਣ ਦੱਤਾ ਨੇ ਸੈਂਟਰਲ ਖਾਲਸਾ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ ਵਰਗੇ ਨਾਮਵਰ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ।

(ਸਰੋਤ- ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ)

ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ:

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ: ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਈਅਰ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਡਾ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਈਅਰ, ਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪਾਪਾ ਜੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਡਾਕਟਰ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਉਹ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਸੂਬੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ "ਨਈਅਰ ਬਾਜ਼ਾਰ" (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਰਿਹਾਇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ 34 ਦੁਕਾਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਨਈਅਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਟਰੰਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਗ ਸੀ। 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਇਸ ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਬੋਰਡ ਅਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਅਤੇ ਦਾਦੀ, ਪੁਰੰਦੀ ਨਾਇਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ 'ਭਾਬੀਜੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਸਨ।

ਜੂਨ 1947 ਵਿਚ, ਫਿਰਕੂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀ ਬੁੜਬੁੜ ਹਵਾ ਵਿਚ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸਰ ਗੰਗਾਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਾਲਕਰਮ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਦੇ

ਐਮਬੀਬੀਐਸ ਤੀਜੇ ਸਾਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। (ਇਸ ਨੂੰ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਾਤਿਮਾ ਜਿਨਾਹ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਵਜੋਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ)।

ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੰਗਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਦੋ ਵੱਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੇ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ (ਹਵੇਲੀ) ਦਾ ਤਹਿਖਾਨਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਸਟੈਕਡ. ਵੰਡ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਦਾਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਵੇਚਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ: "ਲੋਕੀ ਕਹਾਂਗੇ ਕੇ ਨਿਆਰਾਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲਿਆ"! ("ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੀਵਾਲੀਆ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ!")।

ਮੇਰਾ ਜਨਮ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਾਨੀ, ਭਾਬੀ ਜੀ ਤੋਂ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਸਨ। 14 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ, ਪਰਿਵਾਰ ਰੋਟੀ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿਆਲਕੋਟ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭੱਜਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪਿਆਰੇ ਦੇਸਤ ਗੁਲਾਮ ਕਾਦਿਰ ਦੇ ਘਰ ਛੁਪ ਗਏ, ਜੋ ਇੱਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਲ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ, ਫਿਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਅਰਜੁਨ ਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਰੀਜ਼ ਸੀ। (ਅਰਜੁਨ ਦਾਸ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅੰਬਾਲਾ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਵਜੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਾਤਲ ਨੱਥੂਰਾਮ ਗੋਡਸੇ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ)।

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਦੋ ਟਰੰਕਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ ਸਨ - ਇੱਕ ਸੈਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਨਾਲ। ਟਰੰਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੋ ਨੌਕਰ ਨਾਨਕ, ਇੱਕ ਜਵਾਨ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਨੂੰ

ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਨਾਨਕ ਜ਼ਾਹਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਭੱਜਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਲਗਭਗ ਫਿਸਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਾਲਾ ਤਣਾ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਗਿਆ।

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੱਚਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹਿਲ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਸਭ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਗੁਆਚ ਗਈਆਂ, ਸਿਵਾਏ ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਤਣੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੋ ਭਾਰਤ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਨੂੰਹਾਂ ਅਕਸਰ ਬਚਾਏ ਗਏ 'ਸਿਆਲਕੋਟੀ' ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵੀ, ਤਸਵੀਰ ਵਿਚਲੀ ਦੁਲਹਨ, ਤਣੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਕੁੰਦਨ ਸੈੱਟ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ 'ਡੋਲੀ' (ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਸੁਆਗਤ ਤੇਹਫ਼ਾ) ਲਈ ਤੇਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

1950 ਤੱਕ, ਪਰਿਵਾਰ ਜਲੰਦਰ (ਹੁਣ ਜਲੰਧਰ) ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦੀ ਹਵੇਲੀ (ਹਵੇਲੀ) ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ 1947 ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਹਵੇਲੀ ਪਟੇਲ ਚੌਕ, ਜੀ.ਟੀ. ਰੋਡ ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। "ਕਲੇਮ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ" ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ (ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਬਦਲੇ ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ)। ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ, ਪਾਪਾ ਜੀ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਬਣੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ।

(ਕੌਰਟੀਸੀ: ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਮਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ)

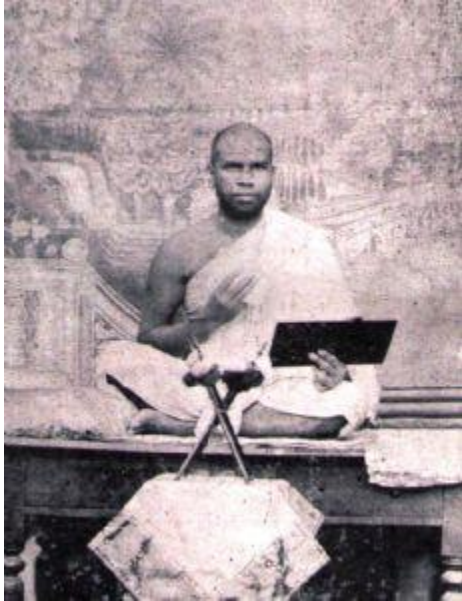
ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ: ਜਾਦੂ

1. ਜਾਦੂ
2. ਜੰਤੂ
3. ਜੰਤੀ
4. ਜੋਗਣੀ
5. ਸਿਹਰ
6. ਤਬੀਜ
7. ਤਨਤਰ
8. ਟੇਣਾ
9. ਟੂਣਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਗਦੇ ਧੰਦੇ ਬੋਲ:

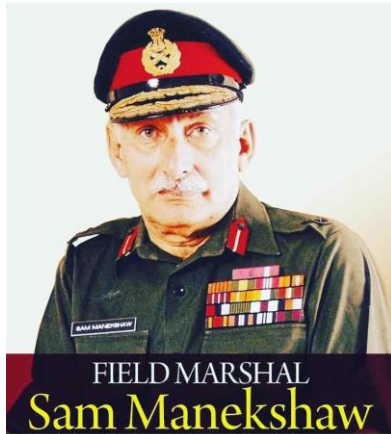
ਸ਼ਬਦ	ਪ੍ਰਸਿੱਧ	ਠੋਕਰ/ਡਿੱਗਣਾ
ਡਾਕ ਟਿਕਟ	ਰਸੀਦੀ ਟਿਕਟ	ਮਸੂਲ
ਪਾਸਪੋਰਟ	ਪਾਸਪੋਰਟ	ਰਹਦਾਰੀ
ਜਸਟਿਸ	ਫੈਸਲਾ/ਨਯਾ	ਮਕੁਦਮ
ਸਿਆਸਤਦਾਨ		ਸਿਆਸਤਦਾਨ
ਲਿਟਲ	ਮਾਸਾ ਕੁ	ਰਿੰਨਕ
ਮੈਡੀਕਲ ਅਭਿਆਸ	ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ	ਹਿਕਮਤ
ਮਾਈਗਰੇਨ	ਅਧਾ ਸਰ ਪੀਡ	ਦਰਦ-ਏ - ਸ਼ਕੀਰਾ
ਅਸਲ ਉਮਰ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਦਿਖਦਾ	ਛੋਟੀ ਦੇਖਣਾ	ਉਮਰ ਚੋਰ

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਲੋਕ: ਵਿਜੇਆਨੰਦਸੂਰੀ ਜੈਨ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਨੇਤਾ

ਆਚਾਰੀਆ ਵਿਜਯਾਨੰਦ ਸੂਰੀ (4 ਜੂਨ 1837– 20 ਮਈ 1896), ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਆਤਮਾਰਾਮਜੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਚਾਰੀਆ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸਵੇਤਾਂਬਰ ਮੂਰਤੀਪੂਜਕ ਜੈਨ ਭਿਕਸ਼ੂ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜੰਮਿਆ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਸਥਾਨਕਵਾਸੀ ਭਿਕਸ਼ੂ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੂਰਤੀਪੂਜਾਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਗੁਜਰਾਤ, ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ; ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਮਾਜ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ 1893 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਧਰਮ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੀਰਚੰਦ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ।

ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ: ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਸੈਮ ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਸੈਮ ਹਰਮੁਸਜੀ ਫਰਾਮਜੀ ਜਮਸ਼ੇਦਜੀ ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ, ਪੀਵੀ, ਪੀਬੀ, ਐਮਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੈਮ ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੈਮ ਬਹਾਦੁਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 1971 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦਾ ਚੀਫ਼ ਆਫ਼ ਆਰਮੀ ਸਟਾਫ਼ ਸੀ।

ਉਹ "ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਦਰਜਾ" ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ।

ਸੈਮ ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰਮਿਜ਼ਦ (1871-1964), ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ, ਅਤੇ ਹਿਲਾ, ਨੇਈ ਮਹਿਤਾ (1885-1970) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਸੀ ਸਨ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟੀ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਵਲਸਾਡ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ 1903 ਵਿੱਚ ਮੁੰਬਈ ਛੱਡ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਡਾਕਟਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਰੁਕੀ, ਹਿਲਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਗਰਭ ਅਵਸਥਾ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਲੱਗਿਆ। ਹਿਲਾ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜੇੜੇ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਹਾਰਮਿਜ਼ਦ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਕਲੀਨਿਕ ਅਤੇ ਫਾਰਮੇਸੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਜੇੜੇ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ (ਫਾਲੀ, ਜਾਨ, ਸੈਮ ਅਤੇ ਜਾਮੀ) ਅਤੇ ਦੋ ਧੀਆਂ (ਸੀਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰੂ) ਸਨ। ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਬੱਚਾ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ, ਹੋਰਮੀਜ਼ਡ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਡੀਅਨ ਆਰਮੀ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਡੀਕਲ ਸਰਵਿਸ (ਹੁਣ ਆਰਮੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕੋਰ) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਪਤਾਨ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਫਲੀ ਅਤੇ ਜਾਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਬਣ ਗਏ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਸੀਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰੂ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣੀਆਂ। ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਜਾਮੀ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਇਲ ਇੰਡੀਅਨ ਏਅਰ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। 1948 ਵਿੱਚ, ਜਾਮੀ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਨੇਵਲ ਏਅਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪੇਨਸਾਕੋਲਾ ਤੋਂ ਏਅਰ ਸਰਜਨ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਾਮੀ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਸੈਮ ਨਾਲ ਫਲੈਗ ਅਫਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਏਅਰ ਵਾਈਸ ਮਾਰਸ਼ਲ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਇਆ।

ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ੇਰਵੁੱਡ ਕਾਲਜ, ਨੈਨੀਤਾਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ। 1931 ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੀਨੀਅਰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਲੰਡਨ ਭੇਜਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੈਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਾਨੇਕਸ਼ਾ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸਭਾ ਕਾਲਜ (ਹੁਣ ਹਿੰਦੂ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰੈਲ 1932 ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਰਿਵਾਰ: ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਫਲਾਇੰਗ ਸਿੱਖ

ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੰਤਕਥਾ ਪੰਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਰਿਕਾਰਡ ਲਈ, ਮਹਾਨ ਅਥਲੀਟ ਜੋ ਕਿ ਵੰਡ ਦੇ ਦੰਗਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਯਤੀਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਖੇਡ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰਮੰਡਲ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਐਥਲੈਟਿਕਸ ਸੇਨ ਤਗਮਾ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਅਥਲੀਟ ਸੀ, ਇੱਕ ਰਿਕਾਰਡ ਜੋ 2010 ਤੱਕ ਬਰਕਰਾਰ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ 1956-1964 ਤੱਕ ਤਿੰਨ ਓਲੰਪਿਕ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਖੇਡ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਚੌਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਨਾਗਰਿਕ ਸਨਮਾਨ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਜਿਸ ਦੌੜ ਲਈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰੋਮ ਵਿੱਚ 1960 ਓਲੰਪਿਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ 400 ਮੀਟਰ ਦੇ ਫਾਈਨਲ ਵਿੱਚ ਚੌਥਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਪਸੰਦੀਦਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਦੌੜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਰੇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਲਈ ਫੋਟੋ-ਫਾਈਨਿਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਓਟਿਸ ਡੇਵਿਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕਾਰਲ ਕੌਫਮੈਨ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਸਕਿੰਟ ਦੇ ਸੌਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਜੇਤੂ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਦਾ 45.73 ਦੇ ਚੌਥੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 40

ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ 1958-1962 ਤੱਕ ਏਸ਼ੀਅਨ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ 200 ਮੀਟਰ, 400 ਮੀਟਰ ਅਤੇ 4 ਗੁਣਾ 400 ਮੀਟਰ ਰਿਲੇਅ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਸੋਨ ਤਗਮੇ ਜਿੱਤੇ।

ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨਿਰਮਲ ਸੈਣੀ)

ਨਿਰਮਲ ਕੌਰ ਸੈਣੀ (8 ਅਕਤੂਬਰ 1938 – 13 ਜੂਨ 2021) ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਵਾਲੀਬਾਲ ਖਿਡਾਰਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਹਿਲਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਲੀਬਾਲ ਟੀਮ ਦੀ ਕਪਤਾਨ ਸੀ।^[1] ਉਹ ਐਥਲੀਟ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਜੀਵ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਜਨਮ 8 ਅਕਤੂਬਰ 1938 ਨੂੰ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ, ਪੰਜਾਬ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ 1958 ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ।

(ਜੀਵ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ)

ਜੀਵ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ (ਜਨਮ 15 ਦਸੰਬਰ 1971) ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਗੋਲਫਰ ਹੈ ਜੋ 1998 ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਟੂਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਖਿਡਾਰੀ ਬਣਿਆ। ਉਸਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਟੂਰ 'ਤੇ ਚਾਰ ਈਵੈਂਟ ਜਿੱਤੇ, ਟੂਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸਫਲ ਭਾਰਤੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਅਕਤੂਬਰ 2006 ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਗੋਲਫ ਰੈਂਕਿੰਗ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ 100 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਗੋਲਫਰ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ 2007 ਵਿੱਚ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਦੇ

ਨਾਗਰਿਕ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ 1999 ਦੇ ਅਰਜੁਨ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਵੀ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਦਸੰਬਰ 1971 ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਓਲੰਪਿਕ ਅਥਲੀਟ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮਹਿਲਾ ਵਾਲੀਬਾਲ ਟੀਮ ਦੀ ਸਾਬਕਾ ਕਪਤਾਨ ਨਿਰਮਲ ਸੈਣੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰੋਬਾਰ: ਇੰਡੀਆ ਟੂਡੇ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਅਰੁਣ ਪੁਰੀ

1944 (ਉਮਰ 79-80), ਲਾਹੌਰ, ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ, ਅਲਮਾ ਮੈਟਰ ਦ ਦੂਨ ਸਕੂਲ, ਲੰਡਨ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਇਕਨਾਮਿਕਸ, ਬਿਜ਼ਨਸਮੈਨ ਜਰਨਲਿਸਟ, ਇੰਡੀਆ ਟੂਡੇ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ

ਅਰੁਣ ਪੁਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਿਦਿਆ ਵਿਲਾਸ ਪੁਰੀ ਨੇ 1975 ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਆ ਟੂਡੇ ਨਾਂ ਦਾ ਪੰਦਰਵਾੜਾ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੀ ਧੀ ਮਧੂ ਤ੍ਰੇਹਨ ਇਸਦੀ ਸੰਪਾਦਕ ਸੀ ਅਤੇ ਅਰੁਣ ਪੁਰੀ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਨ। ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਜਨਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੁਆਰਾ ਐਲਾਨੀ ਗਈ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੌਰਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੰਡੀਆ ਟੂਡੇ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਰੁਣ ਨੇ "ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਭਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ"। ਪੰਜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ - ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਜੋ, 2006 ਤੱਕ, ਇਸਨੇ ਇੱਕ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੰਭਾਲੀ ਸੀ - 11 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।

ਉਸਨੇ 24 ਘੰਟੇ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਨਿਊਜ਼ ਚੈਨਲ 'ਆਜਤਕ' ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਿਊਜ਼ ਚੈਨਲ ਹੈਂਡਲਾਈਨਜ਼ ਟੂਡੇ ਲਈ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵੀ ਤੈਅ ਕੀਤੀ।

ਖਜ਼ਾਨਾ ਪੁਰਾ ਲੇਖ ਦਸਤਾਵੇਜ਼:

List of declassified files of the
Ministry of External Affairs
from 1903-1972

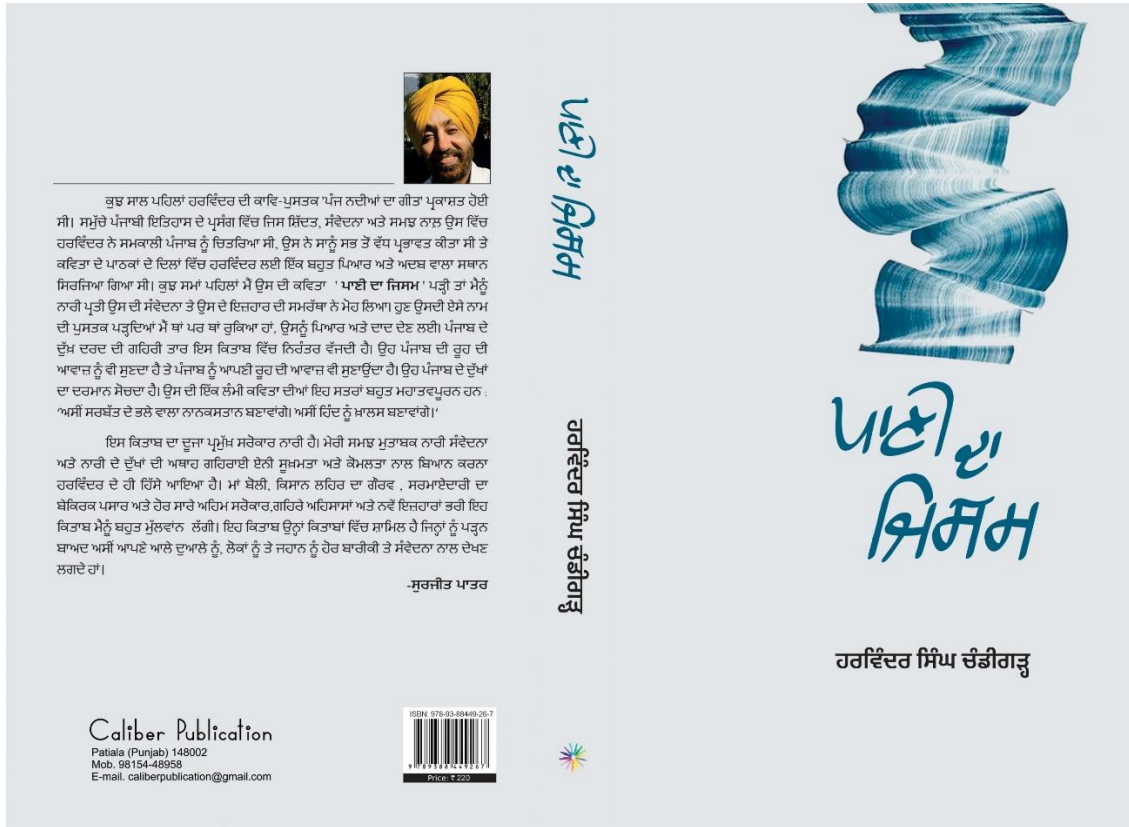
PARTITION

**Compiled by
IDSA Library**

1, Development Enclave, Rao Tula Ram Marg, New Delhi-110010
Visit us: www.idsa.in

ਪੁਸਤਕਸਮੀਖਿਆ:

ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ : ਪਾਣੀ ਦਾ ਜਿਸਮ

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਜਸ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ

ਖੋਜਾਰਥੀ,

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੀਨੀ ਲੇਖਕ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਲੂ ਸ਼ੁਨ ਨੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਲੂ ਸ਼ੁਨ ਦੇ ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ

ਕਥਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਅੰਗਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੇਧ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਹ ਸਤਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਅੰਦਰ ਸੰਵੇਦਨਾ, ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤੱਤ ਤੇ ਰੂਪ (Form and Content) ਦੇ ਸੰਗਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਇਹ ਸਤਰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੜਦਿਆਂ, ਮਾਣਦਿਆਂ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੇਪਰ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ‘ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜਿਸਮ ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਪਸਾਰ ਬਹੁ ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਦਾਂ, ਸਰਹੱਦਾਂ, ਜਾਤਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਤੇ ਲਿੰਗਕ ਵੰਡੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਵੀ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਤਰਾਂ ਜੁੜਿਆ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ, ਸੂਫੀ ਫਕੀਰਾਂ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਵਰਗੇ ਕਿੱਸਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜਾਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਤੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੀਮਤ ਪਰਚੇ ਤੇ ਸੀਮਤ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸੌ ਸਫਿਆਂ ਤੇ ਫੈਲੀਆਂ 106 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਥੀਮਕ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਉਘੜਵੇਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਪੰਜਾਬ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਅਸਲ ਰੂਹ ਨਾਲ ਆਤਮਸਾਤ ਹੋਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਸੌੜੇ ਗਿੱਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇਸਦੇ ਨਕਸ਼ ਵਿਗਾੜ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਗਾੜ ਨਾਲ ਦਸਤ ਪੰਜਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਇਸਦੀ ਅਸਲ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੱਦਾਂ - ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਉਸ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਤਰਾਨਾ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਵੀ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਵੀ, ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਵੀ ਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਵੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ “ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦਾ ਨਵਾਬ ਹੈ ਮੇਰਾ ਪੰਜਾਬ”, “ਦੁੱਲਾ ਸ਼ਮਲਾ ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ ਦਾ”, “ਜੇ ਖਾਨ ਨਾ

ਹੁੰਦੇ”, “ਸਾਂਝਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਤਰਾਨੇ ਗਾਈਏ” ਅਤੇ “ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਵਾਂਗੇ”
ਆਦਿ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ | ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

“ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ

ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਲਸ ਬਣਾਵਾਂਗੇ

... ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਮੁਸਲਮ ਪੀਰ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ

ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਲਾ

ਕਾਇਨਾਤੀ ਨਾਨਕਸਤਾਨ ਬਣਾਵਾਂਗੇ

ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਵਾਂਗੇ।

ਕਾਇਨਾਤੀ ਨਾਨਕਸਤਾਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਿੰਬ ਉਸ ਬੌਣੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੇੜਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਖਿੱਤਿਆਂ, ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਪਹਿਰਾਵਿਆਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਿਆਸਤ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿੱਧੇ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਉਸ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ “ਪਾਕਿਸਤਾਨ” ਨਾਲ ਤੁਲਣਾਉਂਦਿਆਂ ਉਸਦੇ ਕੋਹਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ “ਇੱਕ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਹੋਰ” ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਾਲੇ ਫਿਰਕੂ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਵੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਾਂਝ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲੀ ਪਾਟਕ ਖੜੇ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾਚਾਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦੇਕੇ ਕਵੀ ਉਹਨਾਂ ਅਨਜਾਣ, ਗੁੰਮਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰੜ ਤੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨੂੰ ਅਦੁੱਤੀ ਸਲਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਉਸ ਕਾਲੇ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ “ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਾਂਡ” ਤੇ “ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ”, ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ

ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੇੜਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਨਕਲੀ ਤੇ ਦੰਭੀ ਸਰਧਾ ਤੇ ਵੀ ਚੋਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ | ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜ ਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰੀ ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ | ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

“ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਸਲ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਤੇ

ਸੁਖਾਸਨ

ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮੱਥਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਭਲਾ ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।”

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਬੇਅਦਬੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜ ਪੁਣਾ ਮੰਦ - ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪਿਆ ਸੰਦੇਸ਼ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲੇ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਲੀ ਕਵਿਤਾ “ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜਿਸਮ” ਕਵੀ ਦੇ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ | ਇਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਹਿਜ਼ ਦੇਹ, ਕਾਮੁਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਵਸਤੂ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰੂ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਤੱਕ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵਜੋਂ ਤਸਲੀਮ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਔਰਤ ਦੀ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਰੀਰਕ ਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ **Seeing Like a Feminist** ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਦਿਤਾ ਮੈਨਨ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ

ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਔਰਤ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਲਈ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਹਰ ਜਿਆਦਤੀ ਤੇ ਸਵਾਲ ਚੁੱਕਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਤਰਾਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਜਬਰ, ਦਾਬੇ ਤੇ ਅਨਿਆਂ ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। “ਨੰਗੋਲੀ”, “ਔਰਤ ਔਰਤ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ”, “ਆਦਿ ਅਧੂਰੀ ਦ੍ਰੋਪਦੀ”, “ਇਹ ਕੈਸਾ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਹੈ”, “ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਔਰਤਾਂ”, “ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰਖੇਲਾਂ”, “ਨਾਰੀ ਪਰਵਾਜ਼ – ਘਰ ਤੋਂ ਅਗਾਜ਼”, “ਜਿੰਦਾਂ ਮੁਮਤਾਜ਼ਾ ਦੇ ਮਕਬਰੇ”, ਤੇ “ਕੁਦੇਸਨਾਂ” ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਔਰਤ ਉਪਰ ਪਿੱਤਰ ਸੱਤਾ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਮਰਦਾਵੇਂ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਦਾਬੇ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੁਦੇਸਣਾ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਜਬਰੀ ਵਿਆਹ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਚੋਂ ਖਾਰਿਜ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਨੇ “ਝਨਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ” ਤੇ ਜਤਿੰਦਰ ਬਰਾੜ ਨੇ “ਕਦੇਸਨ” ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਜੂਨ ਹੰਢਾਉਂਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਣ ਰਾਹੀਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਉਸ ਪਸਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਕੰਨੀ ਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਵੀ ਥਾਹ ਹੈ।

“ਕੇਹੀ ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਐਸੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੀ ਹੋਣੀ

ਬਿਨਾ ਲਾਵਾਂ ਫੇਰਿਆਂ ਵਿਆਹ

ਮਹਿੰਦੀ ਨਾ ਕਲੀਰੇ ਨਾ ਸੁਹਾਗ ਵਾਲੇ ਗੀਤ

ਜੰਵ ਢੁੱਕੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਆ

ਸੁਪਨੇ ਸੰਧੂਰੀ ਸਾਰੇ ਅੱਲ੍ਹੜ ਵਰੇਸ ਵਿਚ

ਹੋ ਗਏ ਸੀ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ”

“ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰਖੇਲਾਂ” ਜਿੱਥੇ ਅਰਤ ਉਪਰ ਮਰਦਾਵੇਂ ਦਾਬੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਦੇਵ ਦਾਸੀ ਪ੍ਰਥਾ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ “ਇਹ ਕੇਹਾ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਹੈ ਕਵਿਤਾ” ਔਰਤ ਉਪਰ ਦਾਬੇ ਅੰਦਰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪਿਤਰਕੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਕਵੀ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਰ – ਵਾਰ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਕਵੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਚੋਂ ਉਗਮਦਿਆਂ ਵੀ, ਧੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰਵ ਸਾਂਝੀਆਂ

ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਆ ਧੀਆਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿਜਮ ਚੋਂ ਲੰਘਕੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

“ਔਰਤ ਔਰਤ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ” ਕਵਿਤਾ, ਪਿੱਤਰ ਸੱਤਾ ਦੇ ਉਸ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜਾਤ ਨਾਲ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਜੁਲਮ ਕਮਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਪਾਸ਼ ਨੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੇ “ ਤਰਲ ਹਨੇਰੇ” ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਣ ਦੇ ਬਿੰਬ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਪਿੱਤਰ ਸੱਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਮ ਜਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਵਿੱਚ ਕੈਂਸਰ ਸੈਲਾਂ ਵਾਂਗ ਰਚ ਗਈਆਂ ਜਗੀਰੂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਖੁੰਘਾਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿਆਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਇੱਕ ਦੇਸਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰਿਆਣੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਆਨਰ ਕਿਲਿੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਧੀ ਦਾ ਕਤਲ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਤ੍ਰਕੀ ਦਾ ਇਹੀ ਖੁੰਘਾਰ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ,

“ ਪਰ ਜੇ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ

ਔਰਤ ਔਰਤ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ

ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਛਲੇਡਾ ਬਣਕੇ

ਦਾਖਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਸੋਚ ਦਾ ਨਾਗ

ਔਰਤ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ।”

“ਗੋਬਰਾਹਾ” ਕਵਿਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰਲੇ ਜਾਤ ਪਾਤੀ ਦਾਬੇ ਦੀ ਕਰੂਰਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜਿਸਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਵੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵੀ ਕੰਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,

“ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ

ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ

ਕਿਰਤੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜੀਵੀ ਕਿੰਝ ਹੋਵੇਗੀ?”

ਇਸੇ ਤਰਾਂ “ਨੰਗੋਲੀ” , “ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਗੁਰੂ ਦੱਖਣਾ” , “ਸੋਸ਼ਲ ਦਿਸਟੈਂਸਿੰਗ ਬਨਾਮ ਸਮਾਜਿਕ ਕਰੋਨਾ” ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ । ਕਰੋਨਾ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸੋਸ਼ਲ ਡਿਸਟੈਂਸ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਿਆਂ ਕਵੀ ਦਲਿਤਾਂ ਨਾਲ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਛੂਤ ਛਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ

“ ਛੂਤ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੌਣ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਛੂਹਣ ਨਲ ਹੀ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਿੱਟ ਦੀ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਸਮਾਜਿਕ ਕਰੋਨਾ ਦੀ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ

ਇਹ ਸੋਸ਼ਲ ਡਿਸਟੈਂਸ ਜਿਸਦੀ ਤੁਸੀਂ

ਰਿਹਰਸਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ

ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਕੇ

ਸਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ।”

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਲਿਖਣਾ ਮਹਿਜ ਇੱਕ ਕਸਬ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਕਵੀ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ “ ਧੰਨ ਲਿਖਾਰੀ ਨਾਨਕਾ” ਰਾਹੀਂ ਲੇਖਕ ਦੇ ਅਸਲ ਸਮਾਜਿਕ ਕਰੱਤਵ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਚਾਹੇ ਆਤਮ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਸੁਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ “ਅਰਦਾਸ” ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਦਾ ਮੈਨੀਫੈਸਟੋ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਜਿਸ ਚੀਜ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੁੱਚੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਮੋਹ ਤੇ ਫਿਕਰ ਦਾ ਨਜਰੀਆ ਹੈ। “ਅਵਾਮ ਦੇ ਸੀ ਸੀ ਟੀਵੀ ਕੈਮਰੇ” ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨਾਬਰੀ ਦੀ ਰਿਵਾਇਤ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿਤਾਣਿਆ ਨਾਲ ਖੜ ਕੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਰਿਵਾਇਤ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਲੋਕ ਕਵੀ ਪਾਸ਼ “ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਆਸ ਨਾ ਕਰਿਓ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਗਲੇ ਸਵਾਂਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ” ਦੇ ਕਠੋਰ ਬਿੰਬ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਲੇਖਕ ਦੇ ਕਰੱਤਵ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤਰਾਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ,

“ ਅਸੀਂ

ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੇ ਕੁਰਸੀ ਨਾਮੇ
ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਮਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਹਾਰਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਖਿਆਨ ਨੂੰ
ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ
ਤਨਖਾਹੀਏ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ
ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਿਆਂ 'ਤੇ ਉੱਕਰੀ
ਤੇ ਤਾਰੀਖ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਅਣਗੌਲੀ, ਅਣਲਿਖੀ
ਤਵਾਰੀਖ ਦੇ ਕਲਮ ਕਿਰਤੀ
ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਿਲਪੀ ਹਾਂ।”

“ਪਵਣ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ” ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹਰਵਿੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਅੰਗ ਹੈ। “ਬੇਆਬ ਪੰਜਾਬ”, “ਪੰਛੀ ਘਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ”, “ਫੁੱਲ ਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ”, “ਕਾਲੀ ਵੇਈ”, “ਕਾਇਨਾਤੀ ਲੀਲਾ”, “ਧਰਤੀ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ” ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਚ ਕਵੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਨਲ ਜੁੜੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਮਹਿਜ ਉਪਭਾਵੁਕ ਨਾ ਹੋਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੀ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਵਲੋਂ ਨਾੜ ਸੜਕੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਹਰਜਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ,

“ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਗੇ

ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਜਾਏ

ਵਰਨਾ ਕੌਣ ਸਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਆਪਣੀ ਸੁਹਾਗਣ ਮਾ ਨੂੰ?”

“ਕੈਂਸਰ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ”, “ਹੱਡ ਮਾਸ ਵਾਲੇ ਰੋਬਟ”, “ਆਨਲਾਈਨ ਆਫਲਾਇਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ”, “ਮੰਡੀ ਦੀ ਵਿਕਰਾਲ ਸਰਾਲ” ਆਦਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਗਲੋਬਲੀ ਯੁੱਗ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਈਆਂ ਅਸਧਾਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। “ਕੈਂਸਰ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ” ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਆਦਮਖੋਰ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਬੇਪ੍ਰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮੌਤਾਂ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹਨ।

“ ਕੈਂਸਰ ਮਹਿਜ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ

ਇੱਕ ਸਾਜਿਸ਼ੀ ਤੇ ਮਾਤਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਵੱਲ ਵੀ ਹੈ

ਇੱਕ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਆੜਤੀਆ ਸੋਚ ਹੈ

ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕਲਜੋਗਣ

ਜੋ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਤੇ ਕਫ਼ਨ ਵੇਚ ਕੇ ਵੀ ਨਫਾ ਕਮਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਮਹਿਜ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।”

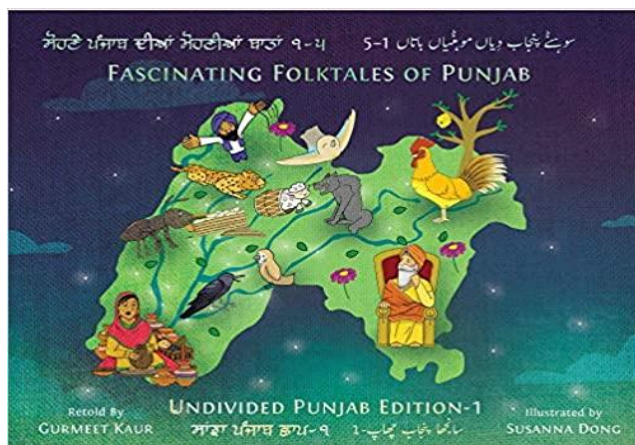
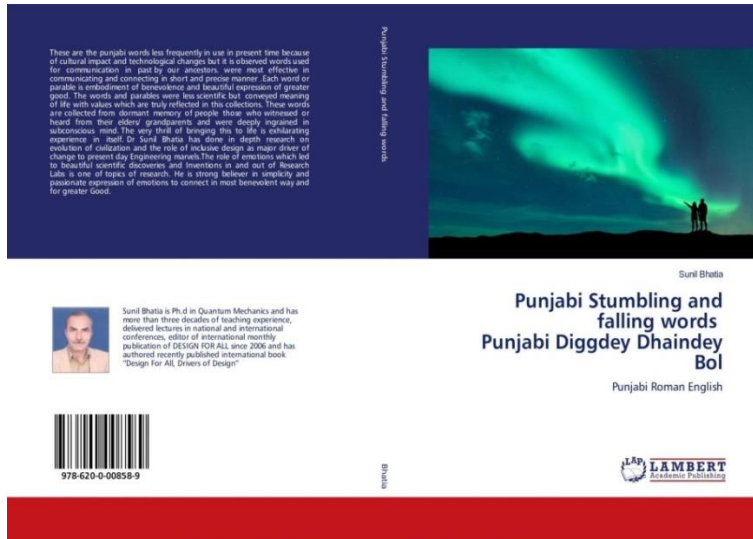
“ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਤੇ ਗੱਦਾਰੀ”, “ਸ਼ਕੁਨੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਖੇਡ”, “ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰੀ ਤੇ ਹਥਿਆਰੀ”, “ਮਰਨਾ ਸੱਚ, ਜੀਣਾ ਵੀ ਸੱਚ”, “ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਵੀ” ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਕਵੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਧੁਰ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਸਫੋਟ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਬਾਵੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਜਾਰਜ ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ ਦੇ ਨਾਟਕ ਪਿਗਮੈਲੀਅਨ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋਕਿ ਯੂਨਾਨੀ ਮਿੱਥ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲੂ ਸ਼ੁਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਾਵਿ ਕਿਰਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੱਖ ਭਾਵ ਕਲਾਤਮਕ ਪੱਖ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੋਕਾਰਾਂ, ਬੌਧਿਕ ਪਕੜ ਤੇ ਮਾਨਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਭਰਿਆ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਰਸ ਦੀ ਘਾਟ ਵੀ ਰੜਕੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ *extended metaphor* ਦੀ ਕਾਫੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਕਾਵਿਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਵੀ ਲਗੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੀ ਖੁਦ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਈ ਸੱਜਣਾ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਜਿਹਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਜਿਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਬੌਧਿਕਤਾ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਹਨ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਹਿਣ ਲਈ ਜਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹ ਮਹਿਜ ਸ਼ਬਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੰਮ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਕੁਛ ਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਪਰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਲਾਤਮਕ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਨੂੰ *generalise* ਕਰਦਿਆਂ ਕੁਛ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੌੜੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਹੀਂ ਵਿਕਦੀਆਂ। ਪਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਪਾਸ਼, ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਅੱਜ ਵੀ ਵਿਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਵੀ। ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ, ਇਹ ਲੱਭਿਆ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਦੇ ਵੱਸ ਦਾ ਰੋਗ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅੱਜ ਗੰਭੀਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਲਈ ਅਸਲ

ਚੁਣੌਤੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈਕੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਮਹਿਜ਼ ਅਕਾਦਮਿਕ ਚਰਚਾਵਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਜਾਣਾ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ:

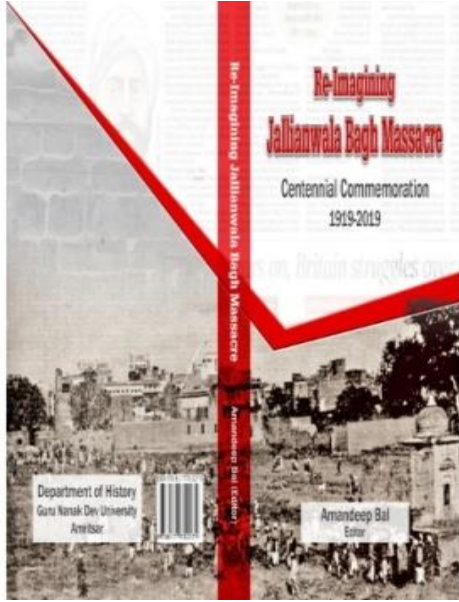
ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪੰਜ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਿੱਤਰਿਤ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ) ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਿਤ ਹਨ।

ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਗੀਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੈ। ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਲ-ਅਨੁਕੂਲ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਟੇਬਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

94 ਪੰਨੇ | 11" x 8.5" | ਹਾਰਡਕਵਰ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ISBN: 978-0-9887101-8-4

ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਕਾਪੀਆਂ ਖਰੀਦੋ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਬਚਾਓ। ਨੈੱਟ 'ਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮਨਮੋਹਕ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇਖੋ।

Arvind Singh, Professor and
 Department of History, Guru Nanak
 Dev University, Amritsar. This is the
 author's personal copy. It is not to be
 used for any other purpose.
 in Central Punjab. Life and
 Times of Dr. Sahib Singh
 (1915-1975). The work of several
 Indian nationalist publicists,
 historians, memoirists and
 propagandists.

The book examines the impact
 of the massacre on the psyche of 1919
 and the British rule in India.
 The massacre has shaped the
 identity of the Indian people
 and the Indian nation. The
 massacre is a part of the
 Indian history. The massacre
 is a part of the Indian history.
 The massacre is a part of the
 Indian history. The massacre
 is a part of the Indian history.
 The massacre is a part of the
 Indian history. The massacre
 is a part of the Indian history.

The project work is a tribute
 to the memory of the
 victims of the massacre
 and the British rule in India.
 The project work is a tribute
 to the memory of the
 victims of the massacre
 and the British rule in India.
 The project work is a tribute
 to the memory of the
 victims of the massacre
 and the British rule in India.

ਖ਼ਬਰਾਂ:

1.

ਸਲਾਹਾਇਤ PunjibLibrary.com ਤੋਂ ਮੁਫਤ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ

ਜਨ ਅੰਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਅੱਪਲੋਡ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਅੱਪਲੋਡ ਕਰਾਂਗੇ।

Salahiyat * ਸਲਾਹੀਯਤ
punjabilibrary.com

Salahiyat
punjabilibrary.com

ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ:

ਡਿਜੀਟਲ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੇਣ ਲਈ

advertisement@southasiaresearchcenter.in

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਾਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼:

ਨਵੇਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਜਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ/ਕਾਨਫ਼ਰੰਸਾਂ ਬਾਰੇ/

ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ

nijun@southasiaresearchcenter

ਫੀਡਬੈਕ: ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ ਬਾਰੇ ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ

Feedback@southasiaresearchcenter.in

ਆਗਾਮੀ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ:

Editor@southasiaresearchcenter.in

ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਨਿਗਰਾਨੀ: (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ)

ਪ੍ਰੋ: ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਫ਼ ਐਮੀਨੈਂਸ (ਆਨਰੇਰੀ), ਐਸਜੀਜੀਐਸ ਵਰਲਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ। ਇੰਡੀਆ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ:

ਡਾ. ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਭਾਟੀਆ ਫੈਕਲਟੀ ਮੈਂਬਰ,

ਏ/2/70 ਸੈਕਟਰ-18, ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089, ਭਾਰਤ

ਈ-ਮੇਲ: dr_subha@yahoo.com

ਸੰਪਾਦਕ: (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਸ਼੍ਰੀ ਐਲ.ਕੇ. ਦਾਸ

ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੇਂਦਰ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ (ਦਿੱਲੀ), ਭਾਰਤ, ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ
ਫੈਕਲਟੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿਭਾਗ, ਦਿੱਲੀ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

lalitdas@dtu.ac.in

ਈ-ਮੇਲ: lalitdas@gmail.com

ਸਹਿ-ਸੰਪਾਦਕ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਰੌਣਕੀ ਰਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਚੇਅਰ ਪ੍ਰੋ

ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਭਾਰਤ)

ਈਮੇਲ: ronkir@pu.ac.in

ਈਮੇਲ: ronkiram@yahoo co, in

ਸੰਪਾਦਕ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਪੱਤਰਕਾਰ, ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਕੁਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ

jaspal.sdh@gmail.com

ਐਸੋਸੀਏਟ ਐਡੀਟਰ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਗਸਦਰਜਾਤ ਕੌਰ, ਡਾ.

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ

jitraminder75@gmail.com

ਸੰਪਾਦਕ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਆਸਮਾ ਕਾਦਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋ

ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਈਮੇਲ: 1asmaqadri@gmail.com

ਐਸੋਸੀਏਟ ਐਡੀਟਰ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਇਰਫਾਨ ਮਲਿਕ ਡਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਭਾਰਤ)

ਈਮੇਲ: irfanmalik941@gmail.com

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੁਰਬ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਜਨਰਲ ਸ.

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੈਂਬਰ

ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਗੌਰਵ ਰਹੇਜਾ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਰੁੜਕੀ, ਇੰਡੀਆ ਈਮੇਲ:

gaurav.raheja@ar.iitr.ac.in ,gr.iitroorkee@gmail.com

ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਸੁਗੰਧ ਮਲਹੋਤਰਾ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਮੁੰਬਈ, ਭਾਰਤ, ਈਮੇਲ:
sugandh@iitb.ac.in

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਤਰਕਾਰ:

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨੇਮਿਸ਼ਾ ਸ਼ਰਮਾ,

ਮੁੰਬਈ, ਭਾਰਤ, Nemisha90@gmail.com

ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਲਈ ਪਤਾ:

ਏ/2/70 ਸੈਕਟਰ-18 ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089, ਭਾਰਤ

ਇਸ ਜਰਨਲ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਅਤੇ ਰਸੀਦ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਹ ਰਸਾਲਾ ਸਾਊਥ ਏਸ਼ੀਆ ਰਿਸਰਚ ਸੈਂਟਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਏ/2/70 ਸੈਕਟਰ-18 ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089 (ਇੰਡੀਆ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਨਾਮ ਡਾ. ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਭਾਟੀਆ, ਐਡਰੈੱਸ ਏ/2/70 ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਟਰ-18 ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089 ਟੈਲੀਫੋਨ: +91-11-27853470®, 011-45793470®, ਈ-ਮੇਲ: dr_subha@yahoo.com

ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਫਤ ਹੈ .ਅਸੀਂ ਯੋਗਦਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਆਈਟਮਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ .

ਬੇਦਾਅਵਾ: ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਲਾਹੀਅਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਪੂਰਾ ਟਾਈਮ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਨੇਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਲੇ ਹਨ।

ਵੈੱਬਸਾਈਟ: www.southasiaresearchcentre.in

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

dr_subha@yahoo.com